

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет філології

Кафедра української мови

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти
на тему: «Семантико-прагматичний потенціал часток у художньому тексті
Марії Ткачівської»

Виконала: студентка II курсу,
групи УМЛф-21м
спеціальності 035 Філологія.
035.01 Українська мова та література
Гуменів М. В.

Керівник – кандидат філологічних наук,
доцент Джочка І. Ф.

Рецензент – доктор філологічних наук,
професор Піхманець Р. В.

Івано-Франківськ – 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. СПЕЦИФІКА ЧАСТОК У ЛІНГВІСТИЧНІЙ СИСТЕМІ	6
1.1. Основні положення про частку як частину мови.	6
1.2. Класифікаційні розряди часток.	15
1.3. Частки як репрезентатори стилістичного наповнення художнього твору.	24
Висновки до розділу I.....	28
РОЗДІЛ II. СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЧАСТОК У ТЕКСТАХ МАРІЇ ТКАЧІВСЬКОЇ («Я І МІЙ ДОН ЖУАН», «ТРИМАЙСЯ ЗА ПОВІТРЯ»).....	30
2.1. Семантико-прагматичні частки, що позначають ментальну діяльність. ..	30
2.1.1. Частки із значенням зовнішнього й внутрішнього ментального пошуку.....	30
2.1.2. Семантика часток із ускладненим ментальним підтвердженням.	38
2.2. Частки, що позначають винятковість. Їхнє функціональне навантаження у творі.	42
2.3. Сміслове значення часток на позначення межового стану.	55
2.4. Специфіка загальнодејксичних часток.	61
Висновки до розділу II.....	70
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75

ВСТУП

Найменш дослідженими з-поміж інших лексико-граматичних категорій у сучасній лінгвістиці залишаються частки. Це пов'язано з тим, що ще донедавна лінгвісти залишали їх поза увагою, всупереч тому, що названа категорія слів репрезентує собою невластиву іншим лексемам функціональну й прагматичну специфіку та оформлює комунікативну спрямованість мови. До кінця залишається недослідженою і класифікація партикул, оскільки кожен мовознавець розподіляє частки беручи до уваги переважно тільки один критерій.

На сучасному етапі важливо визначити, з якою метою автор вводить у свій текст ту чи іншу частку, оскільки семантика в кожній з них не збігається. Це зумовлює різного роду напластування до лексичного значення повнозначного слова та до увиразнення семантики тексту зокрема. Автор в такий спосіб формує неповторну мовну картину тексту, яка розкриває когерентні зв'язки між елементами дискурсу.

Актуальність дослідження зумовлена потребою описати семантико-прагматичну роль партикул у художньому тексті. Цей аспект багато сучасних дослідників брали до уваги і аналізували у своїх працях. Зокрема партикули як засоби вираження семантико-прагматичного наповнення художнього тексту були у колі зацікавлення Педченко С. [50 – 58], Степаненка М. [64, 65], Джочки І. [26 – 29], Бондаренко Л. [8 – 11], Вінтоніва М. [19] та ін.

Мета роботи – визначити семантико-прагматичний потенціал часток в художньому тексті Марії Ткачівської.

На основі мети в роботі були поставлені наступні **завдання**:

- сформулювати поняття частки як частини мови та визначити її характерні ознаки і функції;
- подати основні класифікації партикул та визначити найбільш доцільні з них для подальшого використання у дипломній роботі;
- виявити стилістичну роль часток у художньому тексті;

- прокарткувати та систематизувати відповідно до семантики частки у текстах Марії Ткачівської «Тримайся за повітря» та «Я і мій Дон Жуан»;
- охарактеризувати семантико-прагматичні партикули у творах Марії Ткачівської «Тримайся за повітря» та «Я і мій Дон Жуан».

Об'єкт дослідження – частки у художніх текстах Марії Ткачівської.

Предмет дослідження – семантико-прагматичні функції часток у художньому тексті Марії Ткачівської.

Методи дослідження, що використано у роботі: описовий, за допомогою якого було описано функції тієї чи іншої частки в тексті. За допомогою методу систематизації зібраний матеріал було належно прокартковано за різними семантичними групами, а метод суцільної вибірки дозволив на основі великої кількості лексем виокремити аналізовані одиниці. Метод порівняння дав змогу провести паралель між частками, які належать до однієї семантичної групи, на основі спільності та відмінності їх значень. Метод контекстного аналізу дозволив описати специфіку кожної партикули в структурі конкретного речення.

Наукова новизна: вперше здійснено системний аналіз семантико-прагматичного потенціалу часток у художніх текстах Марії Ткачівської.

Практичне значення роботи полягає у тому, що її результати, висновки та узагальнення можна використовувати при аналізі семантико-прагматичних партикул у текстах художніх стилів, при поглибленому вивченні курсу морфології у вищих навчальних закладах, на лекційних заняттях, курсах та спецкурсах з морфології.

Апробація результатів роботи. Один із аспектів магістерського дослідження висвітлено у доповіді «Семантико-прагматичне навантаження видільної частки “навіть” у творах Марії Ткачівської “Тримайся за повітря” та “Я і мій Дон Жуан”» на звітній науковій студентській конференції, що відбулася 6 квітня 2023, а також надруковано статтю «Частки як засоби експлікації семантико-прагматичного смислу винятковості в художньому тексті Марії Ткачівської» у збірнику наукових праць Івано-Франківського осередку

наукового товариства ім. Т. Шевченка «Прикарпатський вісник НТШ. “Слово”» (у співавторстві).

Структура дипломної роботи. Робота складається зі вступу, першого розділу «Специфіка часток у лінгвістичній системі», другого розділу «Семантико-прагматичний потенціал часток у текстах Марії Ткачівської (“Я і мій Дон Жуан” та “Тримайся за повітря”)), висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ І

СПЕЦИФІКА ЧАСТОК У ЛІНГВІСТИЧНІЙ СИСТЕМІ

1.1. Основні положення про частку як частину мови.

Часткам, згідно із сучасними частиномовними класифікаціями, надають статусу окремого класу слів, які служать для надання додаткових семантичних, емоційно-експресивних та модальних відтінків синтаксичним одиницям або ж для творення різних форм слів [36, с. 261].

В енциклопедії «Українська мова» частки визначаються як незмінні службові слова, що служать для надання реченням або окремим членам речення додаткових семантичних відтінків, або ж слугують для творення способових форм дієслова [68, с. 723].

Схоже визначення подає і Великий тлумачний словник сучасної української мови, який кваліфікує частки як службові слова, що надають додаткових значенневих відтінків словам, словосполученням чи цілим реченням, а також служать для вираження різноманітних граматичних відношень і для творення окремих слів та їх форм [15].

Дослідження партикул у граматичних працях XVI – першої половини XVII століття дає дослідникам підстави стверджувати те, що на той час вони (частки) вже становили значну групу одиниць, що характеризувались розгалуженою семантикою та різноманітними функціями, які в той час відбивалося у класифікації прислівників. Зазначмо, що до складу прислівників у давніх граматичних працях входили не тільки частки, а й вигуки. Лише в другій половині XIX століття, коли граматичні дослідження набувають найбільшого розвитку, традиційні погляди на систему мови зазнають критики. Якраз у цей період засвідчується поділ на основі взаємозалежностей та взаємозв'язків частин мови на повнозначні й службові, чого не було у працях давніших дослідників [61].

Вперше термін «частка» був використаний Мелетієм Смотрицьким у праці «Грамати́ка Славенскія правилноє синтаґма» (1619), а Іван Ужєвич у

«Граматиці слов'янській» позначав цим терміном як прийменники, так і спонукальні частки: *«нарічія попанску..., похлопску... образуются при помощи частицы по от прилагательного съ окончаніемі на у»* і далі: *«нехай – particula imperativa (частица побудительная)»* [44, с. 47].

Наукове ж відкриття окремого лексико-граматичного розряду часток було насамперед пов'язане з іменем А. В. Добіаша – професора Ніжинського історико-філологічного інституту. Цей учений-славіст якраз і сформував диференційні ознаки часток та прислівників, установивши таким чином між ними антиномію. Однак, слід визнати, що поняття часток існувало і до вченого. Сам термін частка прийшов у вітчизняну лінгвістику з античної, яка у свою чергу перейняла його зі східних граматик [30].

Окремий внесок у категорію часток вніс О. О. Потебня, який виділив дві найзагальніші категорії слів – слова лексичні, або повнозначні і формально-граматичні, до яких входили сполучники, прийменники, частки та допоміжні дієслова, тоді ж він і звернув особливу увагу на семантику і функціонування деяких часток. Слід зауважити, що вчений все ж таки у більшості випадках аналізовані партикули визначав як прислівники або надавав їм статусу вставних модальних слів-часток. Важливо, що погляди дослідника щодо частин мови відрізнялися від сучасного трактування, адже до них він зараховував лише повнозначні слова, а формальні, за його переконаннями, не можна вважати частинами мови через те, що вони позбавлені лексичного значення. Такі слова Потебня розглядав як аналітичні елементи граматичних форм. Пізніше ці погляди вченого були підтримані українськими мовознавцями І. Вихованцем, А. Загнітком, К. Городенською та ін. [61, с. 47].

Тлумачать поняття частки у вузькому та широкому значеннях. Відповідно до широкого розуміння частку ототожнювали зі службовими словами, до ряду яких відносили сполучники, прийменники, власне частки та частки-зв'язки, у вузькому ж розумінні до часток виокремлюють особливі слова, що мають їхній відповідний статус [38, с. 107].

В українських граматиках XIX – початку XX століття таких авторів, як О. Павловський, М. Дяченко, О. Огоновський, О. Партацький, С. Смаль-Стоцький, побутувало широке розуміння часток. На їхню думку, партикули – це формально-граматичні «слівця», які лише відтіняють значення інших слів, не виражаючи при цьому жодного змісту.

Вперше термін «частка» на позначення окремої частини мови було засвідчене «Українським правописом 1926 року». Саме з того часу в працях з граматики української мови простежується послідовний поділ слів на змінні (повнозначні) та незмінні (службові частини мови і прислівник) [16, с. 723].

Потрібно зазначити, що погляди щодо статусу часток є неоднозначними. У традиційній граматиці частки належать до службових частин мови, які, не маючи самостійного лексичного значення, виконують тільки синтаксичні функції. Інший підхід щодо часток кваліфікує їх як групи слів, за допомогою яких словам та реченням надаються додаткові значеннєві відтінки та граматичні значення, а також які здатні виконувати семантико-граматичні функції [44, с. 48]. Окремі дослідники, зараховуючи частки до службових слів, все ж протиставляють їх сполучникам та прийменникам, які є виразниками синтаксичних відношень, зважаючи на те, що частки, надаючи окремим словам та реченням додаткових граматичних значень або семантичних відтінків, виконують не синтаксичну, а семантико-граматичну функцію [64].

Для часток визначальними є такі дихотомії, як синтагматика – парадигматика, знак – денотат, повнозначні слова – службові слова, частини мови – член речення [64, с. 26].

Сучасні лінгвістичні підходи надають часткам статусу «аналітичних синтаксичних морфем», що здатні виділяти тему або рему в межах синтаксичного слова чи речення. Таке трактування почасти стверджує те, що частки слугують для вираження ставлення мовця до висловлюваного [17, с. 357].

Звертаючи увагу на особливості широкого і вузького тлумачення терміна «частка» К. Городенська підтверджує думку про те, що згідно з попередньою

лінгвістичною традицією частки мали здебільшого статус слова, а у сучасній лінгвістиці їх зазвичай кваліфікують як аналітичні синтаксичні морфеми, оскільки вони як і синтетичні морфеми не мають лексичного значення. У той же час вони виявляють свої функції не в межах морфологічного слова, а виділяються у сфері синтаксичного слова та синтаксичної конструкції речення, тим самим підкреслюють тему або рему при актуальному членуванні речення, створюють типи речень за комунікативною метою. Таким чином дослідниця акцентує, що партикули, виконуючи різноманітні синтаксичні функції, мають суто синтаксичне призначення [17, с. 310].

Автори підручника «Теоретична морфологія української мови», звертаючи увагу на те що нечастиномовні партикули мають суто синтаксичне призначення і розглядаються у якості аналітичних синтаксичних слів-морфем, що функціонують як релятивні елементи, зводять їхню комунікативну специфіку тільки до двох функцій – актуалізаційної та функції, яка полягає у оформленні за метою висловлення комунікативних типів речення [17, с.].

В. Виноградов до часток відносив власне частки, зв'язки та прийменники. Згідно із визначенням мовознавця, частки як класи слів не мають цілком самостійного або матеріального значення, а здебільшого надають додаткових значеннєвих відтінків іншим словам, групам слів, реченням, або ж виражають граматичні відношення [36].

За О. Безпояско частки визначаються як службова частина мови, дослідниця стверджує, що вони «хоча й не називають фрагментів довкілля..., вносять у речення певний елемент змістової характеристики» [6, с. 77].

Як дискурсивні слова розглядає частки Ф. С. Бацевич, включаючи їх як елемент структури дискурсу. Згідно із поглядами мовознавця за допомогою часток у зміст висловлювання та розгортання дискурсу загалом вносяться різні типи значень [5, с. 35]. Порівнюючи таким чином частки із прийменниками та сполучниками, що виступають у висловлюванні як модуси, які необхідні для того, щоб актуалізувати семантичні та граматичні або синтаксичні функції, то

найосновнішим для часток таки залишається формування комунікативної структури речення.

Характеризуючи частки, потрібно зауважити, що за допомогою них відбивається усвідомлене реагування мовця, яке у відповідних ситуаціях може бути розумовим, емоційним, вольовим, усвідомлена активність пізнавального процесу [42, с. 81], а також його спрямування та мають чітко визначену або узагальнену семантику [61, с. 48].

Велика кількість часток характеризується тим, що у їхньому значенні містяться модальні відтінки, відповідно до яких вони тяжіють до категорії модальних слів, завдяки цьому модальність якраз і визначають як характерну особливість усіх часток [40]. Модальність таким чином може мати характер загальнореченнєвий або загальновисловленнєвий, а також може стосуватися окремої внутрішньореченнєвої чи внутрішньовисловленнєвої позиції [36, с. 261].

Важливою складовою вивчення часток є прагматичний підхід. Щодо цього можемо згадати, що уперше термін «прагматика» використав наприкінці ХХ століття Ч. Морріс у якості назви одного з розділів семіотики [44, с. 48]. Для прагматики основним є надання лінгвістичним фактам певного теоретичного статусу і таким чином поглиблення та розширення їхньої інтерпретації. Прагматична функція служить для того, щоб передавати до учасників комунікативного акту різноманітні відношення змістових мовних одиниць або висловлення. Прагматичний ж підхід акцентує основну увагу на комунікативному аспекті висловлення, або ж на функції, яку дане висловлення виконує в комунікації, а саме повідомлення, прохання, попередження, переконання [44, с. 49].

Функції часток з прагматичного боку мають відношення до створення процесу комунікативної взаємодії. Зважаючи на це, семантика часток відрізняється від семантики самостійних частин мови, оскільки тісно пов'язана з прагматикою висловлювань, що таким чином дає підстави деяким лінгвістам називати їх праглексемами. Важливо, що за допомогою терміна «праглексема»

відбувається вказівка не тільки на своєрідне значення партикул, а й виділяється їхня полісемантичність та багатофункціональність серед інших службових класів слів [44].

Комунікативно-прагматична семантика партикул, на відміну від повнозначних слів, дещо розмита і має імпліцитний характер, який пов'язаний із модальністю та іншими чинниками, проте частки виступають узуальним засобом, а не okazіональним, оскільки в певному контексті їх уживання семантико-прагматично актуалізується [5, с. 248–249].

Загнітко А. у своїй статті «Функційно-лексикографічна граматики службовості» акцентує на тому, що за своїми кваліфікаційними частиномовними ознаками частки (власне-частки і частки-висловлення) виявляються у відповідних диференційних функціях, зокрема: 1) дискурсивно-системотвірній; 2) ситуативно-дискурсивній [37, с. 11].

На ще одну ключову ознаку частки вказує М. Леонова – їм не властивий полісемантизм, це пов'язано з тим, що частки лише можуть уточнювати усе повідомлюване чи його частину [43, с. 259].

Л. Коломієць звертає увагу на те, що частка як частина мови не має лексичного значення, проте, на відміну від сполучників та прийменників, не є засобом вираження синтаксичних відношень, а вживається з метою надання слову чи цілому реченню певних граматичних чи семантичних значень. До часток дослідниця зараховує слова або компоненти слів, які за своєю структурою та функційно-семантичними особливостями є різнорідними.

За функційно-семантичними ознаками Л. Коломієць поділяє частки на такі, що: 1) служать для оформлення певного комунікативного типу речення (*що, що за, як*); 2) виражають ставлення мовця до всього речення чи окремого слова (*ніби, мов, немов, наче*); 3) один із компонентів речення виділяють за змістом (*ж, же, -но, -то, саме*); 4) використовуються з метою вираження морфологічно оформленого модального значення (*нехай би, хай*); 5) можуть виступати у ролі певних структурних компонентів слів (*не-, ні-, ані-, аби-, -будь, небудь-, казна-, хтозна* і т.п.).

З-поміж виділених груп можна виокремити частки, які за функційно-семантичним значенням є структурно однорідними – фазові частки, у складі четвертої групи містяться формотворчі частки, а до п'ятої належать словотворчі [40, с. 501].

А. Загнітко звертає увагу на те, що функційні особливості часток базуються на їх основних кваліфікаційних вимірах парадигматики, а також на розмежуванні різного навантаження у внутрішньотекстовій чи внутрішньореченнєвій, дискурсивній структурах, закономірностях введення часток у структурування слова, словосполучення, окремого речення чи цілого тексту [36, с. 263].

Значною мірою невирішеним питанням сучасної семантики та лексикографії є багатозначність (полісемантичність) часток. С. Педченко зазначає, що «їхнє значення завжди зумовлене конситуацією й занадто рухливе, щоб можна було його ідентифікувати та диференціювати на окремі семеми». Через це спостерігаються часто суперечливі, діаметрально протилежні, не завжди послідовні кваліфікації партикул: від пошуків «семантичного інваріанта», який виявляється переважно занадто метафоричним та абстрактним, до простого і часто механічного перерахування дефініцій, які між собою ніяким чином не пов'язані [64].

Крім багатозначності, більшість часток можуть вступати в омонімічні відношення з іншими граматичними класами (сполучниками, займенниками, прислівниками), що є їхньою особливістю. Транспозиція партикул з іншими частинами мови відбувається насамперед на рівні сполучник – частка, що часто призводить до того, що мовну одиницю трактують неправильно. На думку С. Педченко, основною відмінністю між партикулами й однозвучними з ними кон'юктивами полягає в тому, що сполучники, які виконують конструктивну роль, репрезентують тільки синтаксичні зв'язки й виражають між предикативними частинами складного речення або відокремленими членами речення семантико-синтаксичні відношення, частки ж, реалізуючи модальні значення із семантико-синтаксичною природою, видозмінюють загальну

модальну картину речення або надають певних значень окремим елементам речення [52, с. 268].

Лінгвістична концепція партикул Н. Ю. Шведової також не втратила своєї цінності. Дослідниця хоча й виключає приписування часткам будь-яких значень, проте не заперечує репрезентативну роль часток у модальній конструкції, суб'єктно-модальні значення експліковані ними дослідниця індивідуалізує, говорячи про те, що у них поєднується характеристика відношень до повідомлюваного, а також виражаються експресивні емоції мовця з приводу змісту висловлення [64, с. 16].

В. А. Чолкан, досліджуючи реченнєво-висловленнєві властивості партикул, кваліфікує їх у якості суб'єктивно-модальних форм, визначаючи при цьому їхню категорійну ознаку в реалізації трьох типів відношень: 1) змісту конкретного речення до дійсності; 2) суб'єкта до певної предикативної ознаки; 3) мовця до повідомлюваного. З приводу названого дослідження С. Педченко дискусійним називає ранжування модальності на комунікативну, предикативну й актуалізаційну, і виокремлення з-поміж модальної семантики часток таких функцій, як кваліфікація модальної самооцінки, суб'єктивно-модальне ускладнення предиката [69].

На думку окремих мовознавців, граматикалізація та структурна факультативність часток не заважають їм бути місткими у синтаксичному і прагматичному плані, а також виконувати різноманітні функції в межах окремого речення чи цілого висловлення. Частки як клас слів, що актуалізується у комунікативному процесі, який займає одне з перших місць за частотністю вживання у повсякденному спілкуванні, можуть функціонувати у ролі реалізатора облігаторних прагматичних смислів у семантичній структурі речення [64].

Надаючи оцінку такій частині мови як частка, не можемо обійтися без її визначальних частиномовних ознак.

Морфологічні особливості часток:

- протиставляються самостійним частинам мови, оскільки не мають системи словозміни;
- сформувалися на основі інших частин мови (як самостійних, так і службових);
- окремі частки творять умовний (*би, б*) і наказовий (*хай, нехай*) способи дієслова;
- окремі частки можуть переходити у префікси (*не, ні, аби, казна, будь* та ін.) та в суфікси (*бо, но, ся* та ін.);
- частки як слова здатні протиставлятися частинам слова – морфемам;
- частки як службова частина мови можуть протиставлятися всім іншим частинам мови – як службовим, так і самостійним [21, с. 288-289].

Синтаксичні характеристики часток:

- частка ніколи не виконує функцію самостійного члена речення, а тільки здатна входити разом із самостійними словами до складу тих чи інших членів речення;
- окремі частки (*ну, так, еге, атож*) перебуваючи в певній синтаксичній позиції можуть виконувати функцію слів-речень;
- на семантичному рівні частки служать для поєднання (зв'язування) різнозначних членів речення;
- за допомогою часток надається додаткове значення окремим членам речення або цілому реченню [21, с. 289].

Основна частиномовна функція частки, за якою вона схожа до службових частин мови, полягає у зв'язуванні самостійних слів. Функціями ж, якими частки відрізняються від інших частин мови, є такі:

- частки функціонують для творення морфологічних форм слів та форм речень з нереальним (тобто ірреальним) значенням (спонування, волевиявлення та ін.);

- частки є важливим елементом завдяки якому формуються різного роду заперечні, стверджувальні, спонукальні та запитальні конструкції;
- за допомогою часток відбувається уточнення, виділення, актуалізація або підсилення певного значення у реченні;
- частки слугують для вираження емоційно-оцінних, вказівних та вірогіднісних відтінків значень [21, с. 293].

1.2. Класифікаційні розряди часток.

У сучасному мовознавстві існує велика кількість поглядів щодо семантики часток, а отже є й безліч класифікацій цієї частини мови, оскільки мовознавці по-різному трактують її функціональну специфіку.

В. Виноградов зробив першу класифікацію часток, у якій виділив вісім розрядів: 1) видільні, або підсилювально-обмежувальні (*і (й), ж (же), навіть, ще*); 2) приєднувальні (*також, теж, все*); 3) означувальні (*саме, що за*); 4) вказівні (*от, це, ось*), 5) неозначені (*-небудь, -сь*); 6) кількісні (*приблизно, майже*); 7) заперечні (*не, ні*); 8) модально-прідієслівні (*ну, би (б)*). До особливої категорії часток дослідник відносить зв'язки, які служать для вираження логічних відношень між підметом і присудком. На думку дослідника, інваріантним виявом цієї категорії є слово **бути**, оскільки це не дієслово і воно не виражає семантику дії, тому така зв'язка функціонує поза категоріями стану і виду [38, с. 108].

Дослідник говорить про частиномовний статус часток, де визначає, що для партикул є характерними перехідні типи від слів до морфем. Крім часток-слів, які близькі до прислівників, тут наявні аглютинативні частки, які втрачають самостійність «часткового слова» і перетворюються у приклейки, або аглютинативні суфікси чи префікси. Частки переходять в аглютинативні морфемі через те, що в реченні мають переважно обмежене переміщення. Це призводить до того, що розміщення частки у певному місці й до певної категорії слів є початком її переходу в аглютинативну морфему, або «приклейку» [36].

В академічному виданні «Сучасна українська мова» подається класифікація часток за структурними особливостями таким чином: фразові, словотворчі й формотворчі. Серед фразових часток виокремлюють за функціонально-семантичними особливостями декілька груп, які можна кваліфікувати як питальні, власне модальні, оклично-підсилювальні, стверджувальні, заперечні, означальні, вказівні, кількісні, видільні, спонукальні, приєднувальні [40, с. 502].

Окрему увагу науковців, однією з яких є Світлана Педченко, привертала модальні частки, оскільки у таких партикулах наявні ідентифікувальні та диференційні семи, а також містяться певні особливості щодо репрезентації певного субкатегорійного значення. З цього погляду дослідниця модальні частки класифікує на дві основні групи: 1) власне модальні, або модальні кваліфікатори; 2) невласне-модальні, або логіко-модальні [51, с. 85].

Для першої групи часток модальне значення виявляється як кваліфікативне. Сема першого порядку, або ідентифікувальна сема, партикул цього розряду насамперед виявляється в субкатегорійному об'єктивно- або суб'єктивно-модальному значенні. Ядро названих часток становлять порівняльно-гіпотетичні партикули, які репрезентують субкатегорійне модальне значення проблематичної правдивості або достовірності, перефією ж формують стверджувальні, питальні, заперечні та спонукально-опативні партикули, що реалізують різного роду суб'єктивно- та об'єктивно-модальні значення, а саме реальності – ірреальності, волюнтативні, опативні, достовірності і т.д. [51, с. 86].

Інша ж група часток виявляється тим, що для неї кваліфікативними є логічні значення (видільне, означальне, дейктичне), що у певному контекстному оточенні можуть зазнавати модифікацій, або ж трансформацій в субкатегорійні модальні значення, які для цього класу є диференційними (визначають як семи другого порядку) [54, с. 134].

Говорячи про *логіко-модальні* партикули, слід зауважити, що їх склад структурують дві групи часток – *вказівні* (*от, то, ось, це, оце, онде*) та *видільні*

(*лиш, лише, тільки, хоча б, хоч, же (ж), собі, тобі, якраз* та ін.). Названі частки перебувають із власне-модальними частками у парадигматичних відношеннях.

До складу **видільних** часток входять чотири семантичні групи: 1) обмежувально-видільні (*тільки, навіть, лиш, лише*); 2) кількісно-видільні (*трохи не, мало не, майже* та ін.); 3) означально-видільні (*якраз, саме, прямо, власне*); 4) підсилювально-видільні (*же (ж), аж, собі, також, теж, ще й*).

Названі партикули містять у собі специфічні особливості, які можна поділити на такі: у змістовому обсязі наявні прагматичні і семантичні компоненти, продукована ними семантика залежить від мети мовця, релятивність, позиційна рухливість, прислівність [54, с. 134].

Окреме місце в системі видільних партикул належить **означально-видільним**, до яких відносять дві функційно-семантичні групи лексем: 1) означально-видільні партикули із семантикою ствердження (*якраз, саме*); 2) означально-видільні партикули з емоційно-експресивними потенціями (*просто, прямо*).

Говорячи про ранжовані партикули, потрібно зауважити, що вони наділені лексемами акцентувального типу, які мають релевантні властивості. Таким чином, маючи адвербіальне походження, такі частки характеризуються тим, що:

- ❖ не мають ознак релятивів, що функційно споріднюють із сполучниками;
- ❖ в реченні-висловленні займають прислівні позиції;
- ❖ для конотації використовують непередикативний компонент;
- ❖ можуть реалізувати об'єктивно-модальне значення реальності.

Класифікацію модальних партикул зробила у своїй ґрунтовній праці «Формування складу і розвиток функцій модальних часток в українській мові» (1982) Катерина Симонова, яка розділила партикули на три основні розряди, а саме: **модальні, логіко-семантичні** та **емоційно-експресивні**. Основна увага у цьому дослідженні належить модальним часткам, які дослідниця виокремлює в три основні групи: 1) частки, що виражають об'єктивно-модальне значення:

стверджувальні, питальні заперечні; 2) частки, які служать для вираження суб'єктивно-модального значення: ймовірнісні, переповідні, порівняльно-гіпотетичні; 3) частки, що вказують на волевиявлення мовця, їх ще називають спонукально-опативними [61].

Аналізуючи вищенаведену класифікацію, С. Педченко стверджує, що вона, всупереч своїй зовнішній стрункості й науковій вазі, все ж не позбавлена дискусійних моментів. Зокрема, дослідниця наводить такий аргумент, що при розгляді поліфункціональності лексем, яка виявляється у здатності партикул виражати кілька різних об'єктивно- та суб'єктивно-модальних значень (наприклад, для опативних часток властиве епістемічно-модальне значення, яке пов'язане з реалізацією ірреального значення бажальності), тенденції до розширення у модальних значеннях субкатегорійної структури, сумнівним, на думку С. Педченко, є чітке розмежування партикул на основі суб'єктивної та об'єктивної модальності, винесення за межі реалізаторів суб'єктивно-модального значення часток, які характеризуються як спонукально-опативні, неврахований модальний потенціал видільних, вказівних та означальних часток [64, с. 42].

Автори підручника «Сучасна українська мова» до значення модальних часток із функцією, що виражає підсилення, категоричне увиразнення, спеціальне виділення цілого повідомлення чи його окремих частин, зараховують видільні, обмежувальні та означальні партикули (*ще, же, аж, таки, все, собі*), і таким чином поза межами цієї групи залишають дейктичні лексеми, а саме *от, ось, воно, от* [60].

Микола Давиденко, аналізуючи частки із модальною природою, виділяє п'ять основних розрядів партикул, вказуючи, що дана класифікація є робочою: 1) частки, за допомогою яких актуалізується семантика цілого висловлення або його частини й таким чином вносяться додаткові семантичні та емоційно-експресивні відтінки. З-поміж цього розряду можна виокремити такі групи: **вказівні; означальні**, в межах яких розрізняють кількісно-означальні (*майже, трохи не*) та визначувальні (*саме, точно, власне*); **видільні**, які у свою чергу

поділяються на обмежувально-видільні (*лише, тільки, навіть, от*) та підсилювально-видільні (*все, а, аж, було*); 2) **модальні партикули**, які поділяються на власне модальні (*десь, хіба, ледве*), порівняльні (*наче, мов, ніби*), модально-вольові (*ну, давай*), заперечні, питальні, стверджувальні; 3) **емоційно-експресивні**, до яких належать власне емоційно-експресивні та підсилювальні; 4) словотворчі; 5) формотворчі [25, с. 8–9].

Дослідження неповнозначних лексичних комплексів, які певною мірою співвідносні з частками, належать Ларисі Бутко, яка за функціонально-семантичними ознаками поділила партикули на такі основні групи: власне модальні (*навряд чи, ледве чи*), питальні (*хіба ж ні*), стверджувальні (*і точно, ну аякже*), оклично-підсилювальні (*що за*), вказівні (*ось і*), заперечні (*так ні*), спонукальні (*та ну, бодай би*), означальні (*все одно*), видільні (*лиш, тільки*), приєднувальні (*ще й, до того ж*), кількісні (*мало не, трохи не*) [13].

Анатолій Загнітко, аналізуючи праці багатьох мовознавців, стверджує, що подекуди між модальними та аномодальними частками принциповим стає протиставлення, у якому перші частки охоплюють значення реальності – ірреальності, питальності – ствердження, достовірності – недостовірності, значущими у такому разі постають: 1) **модально-вольові**: *би, вже, нехай, ну*; 2) **пресуазивні** (що виражають семантику достовірності – недостовірності): *наче, ось-ось*; 3) **авторизаційні**: *мовляв, мов*; 4) **заперечні**: *не, ні*; 5) **питальні**: *чи? невже? хіба?*; 6) **емоційно-оцінні – суб'єктивно-оцінні**: *отож, теж*.

Аномодальні частки можна поділити на такі підкатегорії: 1) **вказівні**: *от, ось*; 2) **означально-уточнювальні**: *майже, насправді, ледве*; 3) **обмежувально-видільні**: *тільки, хоч, лише*; 4) **посилювально-наголошувальні**: *все, адже, ж* [38, с. 108].

Водночас дослідник частки, які знаходяться в препозиції / постпозиції у внутрішньослівній структурі відносить до афіксальних ресурсів мови. Сюди належать зокрема такі елементи як *будь-, -небудь, де-, -ся (-сь), казна-, хтозна-*, які, на думку А. Загнітка, тільки споріднені з частками, оскільки в їхній кваліфікації й класифікації відсутня рівнорядність [38].

У власному ж визначенні типів часток А. Загнітко зазначає, що їх неможливо абсолютно розмежувати та встановити належність до того чи іншого різновиду. Незважаючи на наведену тезу вченого, він все ж таки пропонує власне бачення поділу партикул на основі функційно-семантичного аспекту:

1) **вказівні**, що мають в основі зв'язне використання, що співвідносить їх із вказівними займенниками: *то, ось, це, он, ото*;

2) **категорійно-комунікативні**, що визначають категорії речень, які поділені на: а) питальні: *чи, чи не, чи ж*; б) стверджувальні: *авжеж, так, атож*; в) заперечні: *не, ні, ані*; г) спонукальні: *хай, нехай, ну, давай, будь*;

3) **дискурсивні**, що зіставляють предмети та ознаки з іншими предметами й ознаками, а ще міркування, думки. Серед них виокремлюють: а) підсилювальні, що у свою чергу поділяються на оклично-підсилювальні: *як, який, що за, що то за* та ті, що мають різноманітні логіко-експресивні відтінки: *та, і (й), все, аж, таки, так*; б) обмежувальні: *тільки, та й тільки*; в) роз'ясувальні: *лише, лиш, лишень*; г) відокремлювальні: *хоча, хоч, все, таки*; д) зіставні: *наче, неначе, мов, немов*; е) вірогідні: *начебто, нібито, немов, немовби, ледве чи*; є) порівняльні: *мов, немов, наче, неначе*; є) видільні: *лише, лишень, таки, тільки, навіть, хоча* [34, с. 31–32].

Ще одна класифікація А. Загнітка враховує для типологічного зіставлення часток їх дистинктивні ознаки, формуючи таким чином таку парадигматичну систему, що складається із апелятивності, яка вказує на адресованість мовлення, оцінності, емоційності та структурації тексту, відповідно до цього функціонують апелятивні, оцінні, емоційні та текстоутворювальні частки. Названі різновиди разом із врахуванням функційних вимірів створюють типологію, яка **апелятивні** частки диференціює на: 1) питальні (*чи, хіба, та хіба*); 2) бажання / побажання (*аби, аби вже, аби лише*); 3) прохання / погрози / наказу (*якби, нехай лише*); 4) заперечення / незгоди (*але, але тільки, якби, якби лише, якби ж*); 5) переконання / переконливості (*всяк, най, на правду*); б) погрози (*аж тільки, аж лише*) [36].

Оцінні партикули поділяються на: 1) власне-модальні (*близько, без того*); 2) гіпотетично-оцінні (*природно, цілком*); 3) порівняльно-оцінні (*мов, немов, наче*); 4) випрямно-покликально-оцінні (*тоді, тоді тільки, тоді ж, тоді лише*); 5) наголошувально-оцінні / актуалізаційно-оцінні (*пряма – тільки, ані, лише всього-на-всього, лише всього / ускладнено-опосередкована – так і, ще й, таки-так*).

Емоційні партикули дослідник поділяє на такі типи, що: 1) позначають подив (*же, ж, аж не*); 2) позначають здивування (*адже*); 3) позначають задоволення / розчарування (*але, аби, врешті*); 4) позначають співчуття, жаль (*та лише, та й*); 5) позначають байдужість або збайдужіння (*та, а, та лише*); 6) позначають небезпеку (*що за, що*) [37].

За допомогою **текстоутворювальних** часток членується текст, його частини ієрархізуються і у своєму обширі стають нерівнорядними. У цьому випадку виокремлюють дві групи часток – експліцитні та імпліцитні. **Експліцитні**, зокрема, використовуються з метою позначення початку тексту або окремої частини (*і, ну, а, а й*), або служать для внутрішнього диференціювання лінійного членування тексту (послідовності / перерахування (*ані, ані-ані*), покликання (*навпаки, тоді ж, тоді, тоді лише*). Частки, що використовуються для **імпліцитного** членування тексту, містять у своєму значенні семантику вибору виразу (*та вже, та нарешті, та й то*) та заперечення висловленого. Особлива роль названої частки полягає у вираженні емпатичної функції, яка переважає над структурною (*але то, але ж, таки не*) [37].

Потрібно зазначити, що крім класифікації модальних часток, багато дослідників звертаються до аналізу часток з погляду їх семантико-прагматичних функцій. Окрема класифікація партикул на основі семантико-парадигматичного підходу належить **Флорію Бацевичу**.

Вчений структуралізував усі частки на такі основні різновиди:

1) ті, що мають загальнодейксичну семантику і прагматику: а) загальний остенсивний дейксис (*то, от, о*); б) загальний дейксис із позначенням

фізичного і психологічного відсторонення (*ось, он, ото*); в) загальний ментальний дейксис (*тут, там, це, оце*);

2) семантика і прагматика ментальної діяльності: а) ускладнений ментальний пошук (згода / незгода) (*чи, хіба, невже*); б) ускладнене ментальне підтвердження (*таки*); в) перцептивно-ментальне виділення і оцінка (*ач, іч*); г) приблизність і умовність порівняння (*наче, ніби, мов, буцім*);

3) семантико-прагматичні частки, які скеровані на комунікацію: а) прагматика внутрішнього діалогізму та комунікативної пам'яті (*а*); б) прагматика діалогічної відкритості (*ну*); в) прагматика комунікативного метакоментаря (*власне*); г) прагматика комунікативної неспроможності (*ба*); г) прагматика природності спілкування (*та*);

4) семантико-прагматичні частки із значенням винятковості (*тільки, лиш, навіть, аж, хоча*);

5) семантика і прагматика очікуваних і неочікуваних змін (*і, й*);

6) прагматика особистих інтересів мовця (*собі*);

7) семантика і прагматика межового стану (*ще (іще), вже (уже)*) [5].

На вищенаведену класифікацію вченого ми опиралися у практичному розділі свого дослідження.

Деякі дослідники в основу класифікацій партикул ставлять синтаксичний критерій. Саме на функціонуванні часток у синтаксисі будує концепцію В. А. Чолкан. До модальних часток дослідниця зараховує усі фразові частки, поділяючи їх на три основні розряди: 1) **модальні кваліфікатори**, які використовуються з метою утворення модальної рамки всього речення (у загальний зміст висловлення вносяться модальні відтінки), або беруть участь у передачі комунікативної модальності; 2) **модальні модифікатори**, які служать для вираження суб'єктивної модальності предиката, яка полягає у тому, що суб'єкт та предикатна ознака співвідносяться між собою; 3) **модальні актуалізатори**, основна функція яких полягає в тому, що при не змінюванні загальної модальності певного речення, виражаються модальні відтінки значень окремих складових висловлення [69].

Розглядаючи частку як частину мови, потрібно врахувати, що для неї є характерними й інші аспекти класифікації: за твірною базою, за походженням, за семантикою, за структурою. Потрібно враховувати і те, що всі вторинні частки за семантикою співвідносні із твірним словом, у зв'язку з чим функціонують різноаспектні переплетення дієслівних, займенникових, прислівникових, прийменникових, компаративних, вигуккових, сполучникових значень і значень частки. Таким чином частки відображають особливості переходів між частинами мови та виявляють певну специфіку своєрідного «накладання» вторинної семантики на первинну, утворюючи в такий спосіб елемент з альмагамною семантикою [38, с. 111].

Катерина Городенська розглядає поділ часток: 1) за походженням (відсполучникові, відприслівникові, відзайменникові, віддієслівні); 2) за функціями – роль часток в організації комунікативних типів речень за метою висловлення; 3) у якості засобів виділення теми та реми речення. На думку дослідниці, «комунікативна функція є класифікаційною функцією часток, що об'єднує їх у єдиний клас аналітичних синтаксичних морфем» [17].

Якщо говорити про структуру часток, то у цьому плані з-поміж них потрібно розрізняти прості й складені. Простими у свою чергу є такі, які складаються з одного слова: *аж, же (ж), лиш, майже, не, ні, хай, чи, це* і под., а складені – це такі частки, які складаються із двох і більше слів, якими можуть бути дві частки, частка і прийменник, частка і сполучник та ін. (*а хіба, ледве не, ще б пак*). Складені частки поділені на членовані і нечленовані. Компоненти членованих часток легко відокремлюються, або розчленовуються, у структурі речення, компоненти ж нечленованих часток, навпаки, не можуть розчленовуватися, тобто розриватися, у реченні [38, с. 111].

Розмежування типів часток за функційним навантаженням та встановлення їхньої належності до певних різновидів не є абсолютним, всупереч тому, що більшість із партикул є поліфункціональними, адже це зумовлено їхнім комунікативно-ситуативним навантаженням. З огляду на це розгляд часток може виявлятися на основі їхньої внутрішньореченневої позиції

та функційного навантаження, а в ширшому діапазоні з'ясовують їх можливість щодо ускладнення окремої внутрішньовисловленнєвої чи внутрішньореченнєвої позиції й ускладнення висловленнєвої або реченнєвої структури загалом. До партикул, які характеризуються *індексно закріпленою внутрішньою позицією*, належать *мов, це, ось, то, от, як, які* здебільшого є регулярними у різних реченнєвих структурах. До часток, які маркують реченнєву чи висловленнєву структуру належать *адже, та, справді, атож, рівно*. До цієї групи відносять питальні та інші типи часток, які «прив'язують» зміст висловлення до певних ситуативно-мовленнєвих завдань, відображаючи таким чином умови мовленнєвого акту. У цьому випадку значущим постає розмежування придієслівних і непридієслівних часток на одному рівні. До регулярних придієслівних відносяться *хай (нехай), би (б), давай, не* (у значенні заперечної модифікації), а до непридієслівних – *ні, будь, отож, це, то, ось* (зазначимо, що непридієслівність не вказує на те, що названі частки не можуть вживатись з дієсловами, вона лише акцентує про відсутність їх закріплення за дієсловом) [38].

1.3. Частки як репрезентатори стилістичного наповнення художнього твору.

Дискурсивна природа часток говорить про те, що вони неодноразово стають виразниками комунікативних смислів у художніх текстах різних авторів. Для дослідника, який характеризує природу часток, найважливішим, на думку Ф. Бацевича, є залучення «поняттєвого інструментарію комунікативної лінгвістики з обов'язковим урахуванням внутрішнього світу осіб, які беруть участь у комунікації, їхніх фізичних, психічних, соціальних, вікових, гендерних тощо особливостей, інтенцій, точок зору, емпатій, найзагальніших світоглядних пресупозицій та інших експліцитних та імпліцитних чинників мови в дії» [5, с. 35]. Названі особливості письменник безсумнівно використовує у своїх текстах для вираження характеристики того чи іншого персонажа, передаючи

таким чином за допомогою різних мовних засобів найрізноманітніші емоційні відтінки їх світогляду, переживань та вчинків [29].

Відомим є той факт, що для партикул характерний значний емоційно-експресивний потенціал, а емоційно-експресивна оцінка у такому разі стає субкатегорійним значенням, яке виражається у суб'єктивно-аксіологічній модальності. Усілякі протиставлення стилів та підстилів, мовних форм служать для з'ясування особливостей функціонування різноманітного роду партикул [64, с. 39].

На думку С. Педченко, вивчення партикул у стилістичному аспекті проводиться за напрямками, які базуються на таких позиціях: 1) писемне мовлення – усне мовлення; 2) діалог – монолог; 3) експресивні стилі мовлення – описові стилі мови; 4) протиставлення, що стосуються меж функціональних стилів чи підстилів [64, с. 39].

Говорячи про ідіостиль певного автора, мусимо сказати, що він насамперед виявляється у поєднанні різного роду лінгвостилістичних засобів, які якраз виступають виразниками творчої манери конкретного письменника та формують його мовну картину світу.

Частки у первинному функційному середовищі здебільшого виступали виразниками розмовного мовлення, яке передусім реалізувалося в усній формі, зокрема діалогічній. Тому використання партикул у писемних стилях характеризується зазвичай виявом «розмовності», створюючи в такий спосіб ефект ненавмисності, невимушеності. Враховуючи цю стилістичну ознаку, можна говорити про аргументацію вживання партикул у художній літературі, публіцистичних жанрах і в деяких різновидах наукового, а саме науково-популярного, стилю. Хоча характеризувати партикули як виразник розмовності не завжди доречно й правильно, оскільки вони відзначаються неоднорідністю, поліфункціональністю, полісемантичністю, то потрібно в кожному із випадків виважено підходити до аналізу стилістичного потенціалу партикул, ураховуючи при цьому такі поняття, як експресивність, контекст, стилістична метафора, конотація, суб'єктивна стилістема.

Для часток як носіїв різних семантико-прагматичних смислів характерним є те, що вони дають змогу письменнику акцентувати на ключових етапах творів, зокрема на конкретній думці чи факту, що є визначальними у певних ситуаціях, а також впливати на світоглядні переконання читача, звертаючи при цьому його увагу на художню деталь, яка у тексті може нести вагому роль.

Як стверджує Ф. Бацевич, без використання партикул мовлення конкретної людини може набувати ознак, які характеризуються «сухістю, прісністю, беземоційністю, або й може зовсім унеможлиблюватися» [5, с. 30]. Таким чином можемо говорити про те, що частки відзначаються тим, що моделюють будь-які комунікативні ситуації, таким чином відбувається увиразнення мовленнєвої структури повідомлень адресата та адресанта, які для розкриття всієї гами своїх почуттів використовують різного роду прагматичні смисли.

Дискурсивні слова є допоміжним засобом у розкритті різних комунікативних ситуацій. Та чи інша партикула може передавати найрізноманітнішу семантику, яка в кожній із ситуацій розриває прагматику винятковості, діалогізму чи монологізму, застереження і т.п. За допомогою цього роду слів мовець та реципієнт можуть обмінюватися інформацією, акцентуючи при цьому на найважливішій, виражати доцільність чи застереження щодо певних дій, відповідність щодо усталених норм і правил.

В окремих випадках слова-фрази, які належать до партикул, у дискурсі можуть стверджувати або заперечувати загальну відповідь, реалізуючи таким чином реакцію співрозмовника, яка залежно від мети може носити позитивний чи негативний характер. Насамперед це стосується таких прагматичних смислів як згада / незгода, ствердження / заперечення, що можуть набувати різного роду відтінків [19].

Часткам притаманні пресупозитивні властивості, які передбачають виконання ними анафоричних та катафоричних функцій, оскільки майже для кожної партикули властиво відсилати реципієнта до передтексту, а подекуди й

до післятексту. Лексеми, які досліджуються, можна в такому випадку кваліфікувати як певний сигнал синсемантичності висловлення. Лише в особливих випадках партикули модифікують автосемантичні, незалежні від контексту одиниці, такі як сентенції, афоризми [61, с. 48].

За допомогою різного роду партикул у сферу художнього тексту може вноситись відтінок іронії, сарказму. Це проявляється насамперед тоді, коли мовець хоче імпліцитно повідомити інформацію, яка, на його думку, повинна розкритися реципієнтом. У реченнєвій структурі для вираження названої семантики часткам надається препозиція щодо члена речення, який ускладнюється і таким чином створюється іронічний ефект. Зауважмо, що здебільшого таку функцію виконують видільні частки.

Говорячи про тексти, у яких є вищеназвані конструкції, слід зауважити, що для цих конструкцій характерною є двочленна структура, суть якої полягає у складі позитивної та негативної частин, які сполучаються між собою на основі антифразисних відношень та лексико-синтаксичного алогізму. Для позитивної частини характерний експліцитно виражений, або явновиражений, компонент структури антифразисного висловлення, його ще називають – позитивема. Друга ж частина має назву негативема і побудована на основі синтаксичного алогізму. Значення негативеми побудоване на енантіосемічному переосмисленні, тобто автор вводячи в текст те чи інше висловлення, розуміє, що семантику іронії зрозуміє не кожен, адже в кожній особистості є своя межа сприйняття певного контексту. Якщо зміст негативеми виражений буквально (тобто поза контекстом іронічного висловлення), то він стає негативним в аксіологічному плані [49, с. 264].

Таким чином можемо побачити, що частки можуть іронічно увиразнити структуру речення, надати йому відтінків значень, які були заплановані автором, а реципієнтові дозволяють правильно сприйняти іронічну семантику. Для таких речень у текстах використовується оцінна модальність імпліцитного характеру, яка продиктована задумом суб'єкта-іронізатора, який має у собі

аксіологічну позицію, що протилежна за значенням до узуального (загальноприйнятого) змісту висловлення.

Автор у той чи інший спосіб, послуговуючись партикулами, може вносити в текст й інші відтінки значень, оскільки таким чином формує оцінну характеристику того, про що розповідає. У такий спосіб ми можемо простежити чи мовець використав, питальну, питальну партикулу з метою прямої відповіді на нього чи у поставленому питанні вже є семантика відповіді, натяку на те, що є важливим для мовця. Реципієнт у цьому випадку також бере безпосередню участь, адже на деякі питання він і сам шукає відповіді, а розуміючи, що вони почасти збігаються із задуманими, продовжує спостерігати за сферою розкриття дискурсу.

Стилістичну роль партикул та їхні семантико-прагматичні функції у художніх текстах ми спробуємо повніше розглянути на основі прикладів у другому розділі нашого дослідження.

Висновки до розділу I

У розділі розглянуто поняття частки, яке поширене у традиційній науці та процес формування самого терміна впродовж століть. Зокрема, визначено, що партикулам в основному надають статусу окремого класу слів, які служать для надання додаткових семантичних, емоційно-експресивних та модальних відтінків синтаксичним одиницям або ж для творення різних форм слів.

Також акцентовано на ключових параметрах партикул, серед яких можемо назвати модальність, семантико-прагматичне вираження, полісемію. Співвіднесення часток з іншими частинами мови здійснюється на основі їх морфологічних, синтаксичних та стилістичних ознак. Ми також простежили роль часток у сфері розгортання дискурсу та їх омонімічні відношення, що дозволяють говорити про їх семантико-стилістичні та синтаксичні функції у реченні чи всьому висловленні.

Вказано на різноманітні класифікації партикул, які в більшості випадках ґрунтуються на модальності та семантико-прагматичному підході. В силу цього

було виокремлено типології часток на модальній основі таких дослідників, як А. Загнітка, В. Виноградова, С. Педченко, К. Симонової, М. Давиденка, Л. Бутко, які залежно від функціональної специфіки частинок поділяли їх на різні розряди. Окрема увага приділена класифікації Ф. Бацевича, яка зацентрована на семантико-прагматичному підході, що вказує на роль тієї чи іншої частки в тексті.

Висвітлено основну мету вживання часток у художньому творі. Зокрема, мовець вживає їх задля того, щоб зробити акцент на чомусь, виразити свої емоції, почуття, імпліцитно про щось повідомити. Роль тієї чи іншої частки розкривається лише тоді, коли вона занурена в дискурс, адже тоді вона актуалізує головну мету повідомлення. Частки таким чином структурують речення та надають йому комунікативної природи, творячи при цьому різного роду семантико-прагматичні функції.

РОЗДІЛ II

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЧАСТОК У ТЕКСТАХ МАРІЇ ТКАЧІВСЬКОЇ («Я І МІЙ ДОН ЖУАН», «ТРИМАЙСЯ ЗА ПОВІТРЯ»)

2.1. Семантико-прагматичні частки, що позначають ментальну діяльність.

2.1.1. Частки із значенням зовнішнього й внутрішнього ментального пошуку.

Частки із значенням зовнішнього і внутрішнього ментального пошуку, а саме *чи*, *хіба*, *невже*, є досить частотними в різних художніх текстах, однак функції кожної з них цілком не збігаються, що якраз і сприяє створенню більшого спектру емоційних відчуттів головних героїв. Говорячи ж про модальне значення питальності, яке якраз і виражають партикули цієї семантики, можемо констатувати, що воно служить для підтвердження чи заперечення відповідності загального змісту речення зображуваній ним конкретній ділянці дійсності [35, с. 110].

Частка *чи* перебуваючи у функціональних стилях літературної мови та в різних типах дискурсів виконує зокрема динамізуючу функцію, тобто робить виклад динамічно напруженим. Основне функціональне навантаження цієї частки, на думку Флорія Бацевича, полягає у тому, що вона ніби «прив'язує» диктум висловлення до теперішнього часу розгортання подій [5, с. 19]. Вживається вона в реченнях питальної модальності, надаючи їм комунікативно-прагматичних функцій невпевненості, вагання щодо дії, події в навколишньому світі, вчинку суб'єкта [46].

У сучасній українській літературній мові лексемі *хіба* надають сім лексико-семантичних значень, чотири з яких визначаються як видільні, модальні, питальні та емоційно-експресивні з різною семантико-прагматичною наповненістю, а три – протиставні, допустово-обмежувальні та умовно-протиставні сполучники. Як і частка *чи*, частка *хіба* характеризується тим, що

має виразну розмовну форму та вживається насамперед у діалогічному мовленні [5, с. 122].

Частка *невже* в сучасній українській мові виявляється у двох лексико-семантичних варіантах. У першому випадку її визначають у статусі допоміжного засобу при оформленні питального речення, яке виражає сумнів, здивування або недовіру. В іншому ж випадку подана лексема уживається як еквівалент питального речення, що має відтінки сумніву, недовіри або здивування [5, с. 126]. Як бачимо, обидва випадки мають спільний явновиражений семантико-прагматичний складник, а саме – недовіри, сумніву чи здивування. У текстах, які ми використовували для опису семантико-прагматичних функцій, частка *невже* є найменш частотною з-поміж інших вищеназваних із значенням зовнішнього й внутрішнього ментального пошуку, однак від цього її значеннєвий спектр не зменшується.

Якщо розглянути сферу вживання тих чи інших часток, то можемо насамперед навести найпоширеніший функціонал вживання кожної з них у текстах Марії Ткачівської.

За допомогою частки *чи* Марія Ткачівська вводить риторичні, часто окличні запитання, що вказують на основні пріоритети у житті героїв: «*Йосип запрошує завтра на вершки з малиновим джемом у «Дім Кави»*. **Чи** не про це я мріяла цілий ранок?» [67, с. 150]. «**Чи** не про це я мріяла ціле життя?! **Чи** не про це мріяв Ігорко?!» [67, с. 215]. У цих прикладах за допомогою частки авторка підкреслює важливість для головної героїні простих буденних речей, адже в одному випадку це звичайний похід в кафе з другом, в іншому – радість від безтурботного сімейного життя. Зауважимо, що подана функція виявляється насамперед завдяки тому, що зазначена частка поєднується із іншою партикулою *не* і разом із нею творить модальну сферу із значенням «підтвердження сумнівних дій», цьому сприяє і оклична інтонація та займенник *це*, за допомогою яких робиться акцент на тому, що для мовця є важливим.

Часто частка *чи* у поєднанні з партикулою *не* сприяє тому, що вказує на імпліцитну відповідь на поставлене питання: «**Чи** не в тому перевага дружби,

що не треба шукати входи і виходи до чиєїсь душі» [66, с. 69]. «**Чи** не такі кризи й апокаліпсиси долі роблять людей міцнішими, їхні почуття – сильнішими, думки – світлішими, а віру – непохитною?» [66, с. 259]. Така семантика також передається і без заперечної партикули «**Чи** можна розтовкмачити, чому хтось осінь любить більше, ніж весну?» [66, с. 77]. За допомогою зазначеної частки авторка ніби дає відповідь на те, що так, перевага дружби якраз в тому, що ти споріднюєшся душею з людиною, яку називаєш своїм справжнім другом. Друге речення свідчить про те, що пройшовши різні життєві перепони, ти стаєш загартованою до труднощів людиною, але у цій круговерті потрібно не втратити себе і свої орієнтири. У третьому ж прикладі з твору підкреслюється те, що ти не завжди можеш донести до людей свої інтереси та вподобання, не кожен розуміє тебе і твої бажання. Таким чином акцент на тих чи інших ситуаціях ніби виходить на передній план і спонукає реципієнта і для себе виокремити певні пріоритети у житті.

Схожа функціональна роль і в частки *хіба*, яка, поєднуючись із предикатами, насамперед вказує на дію, що виражає імпліцитну відповідь на питання про проблеми у житті героїв: «**Хіба** є щось відрадніше в світі, ніж свій дім?!» [66, с. 19]. «То був страх перед порожнечю, вакуумом самотності. **Хіба** буває вдома порожньо?» [66, с. 138]. «**Хіба** можна боятися такої безпомічної?» [66, с. 166]. «**Хіба** можеш знати, як діяти, коли раптом опиняєшся «на вістрі долі»?» [66, с. 244]. «**Хіба** можна за мить набратися тепла, якого бракувало десятки попередніх років?» [66, с. 263]. Кожен із зазначених уривків ніби викликає у нас суперечні емоції, адже ми хочемо відповісти, що ні, немає нічого відраднішого і дорожчого для людини ніж її дім, ні, вдома не повинно бути порожньо і т. д. Таким чином емоційний спектр розгортання подій ніби наближається до нас і робить нас співучасниками процесу, оскільки дозволяє самостійно заперечити кожне питання та протиставити йому свою відповідь, виразити своє невдоволення щодо зазначеного. За допомогою такого прийому автор ніби звужує до мінімуму деякі процеси та стани, щоб у такий спосіб

підкреслити їх важливість як для мовця, так і для реципієнта і його світоглядних парадигм.

За допомогою частки *чи* і семантичної опозиції підкреслюється сумнів, вагання: «Там хвилі не так лютують, – тишив себе. **Чи** даремно?!» [66, с. 85]. «**Чи** зможе він, нехай і міцний та дужий, втримати трьох?!» [66, с. 85]. «Зможу жити у світі, який досі чимало принижував мене. **Чи** справді зможу?» [66, с. 222]. Як бачимо сумнів щодо ситуацій спостерігається у всіх реченнях. В одних випадках, у першому та третьому реченнях, частка виступає своєрідним виразником налаштованості героїв щодо їхньої сили, витримки, говорить про характер, підкреслює емоційну складову. У другому ж реченні за допомогою введення підрядної частини *нехай і міцний та дужий* частка *чи* акцентує на тому, що навіть попри фізичну підготовку, впевненим у своїх силах не можна бути до кінця.

Інколи для підсилення тексту Марія Ткачівська вводить речення із подвійним вживанням частки, що сприяє насамперед увиразності твору риторичністю: «Наскільки правдиві ця елегантна зовнішність та добірні слова? **Чи** не піар? **Чи** не куліса для істини?» [66, с. 231]. «**Чи** можна навчитися дякувати Богові за життя? **Чи** може це збагнути тільки той, хто був на вістрі долі?» [66, с. 258]. Як бачимо, повтор частки акцентує на тому, що не завжди гарна картинка відповідає дійсності, а перемога труднощів та новий шлях у житті – завжди привід для подяки тому, в кого ти віриш. Таким чином за допомогою подвійного введення партикули із семою «риторичні питання із окресленням бажаної відповіді» відкриває для нас різновекторні зв'язки між питаннями та відповідями, адже в кожному випадку вказує на те, що мовець, з одного боку, вагається щодо вирішення своїх питань, а, з іншого, – переконаний у власній правоті.

Для надання текстам семантики «філософських роздумів із вкрапленнями душевного розпачу» авторка використовує зазначену частку *чи*: «**Чи** раз за ширмою літепла ми змушені ховати синці від граду?» [66, с. 51]. «У печі плигає вогник і пломеніється затишком. **Чи** є ще тепліший спогад?!» [66, с. 149]. «**Чи**

довгим був той шлях до забуття? Рік? Два? Десятиліття?» [66, с. 173]. «**Чи** зможеш сама перерізати собі пуповину?» [66, с. 221]. «**Чи** можна про це говорити з Богом?» [66, с. 256]. «**Чи** встигнуть вони [Соломія з матір'ю] наговоритися? Наплакатися на роки?» [66, с. 263]. Оформлюючи собою питальну структуру речення, частка *чи* виводить на передній план важливих для мовця сторін процесу, дії, а разом і стає виразником налаштованості щодо світу, оскільки говорить про душевні переживання головної героїні, її шлях до становлення, стосунки в родині. Можна виокремити, що доля Соломії була досить важкою, адже якраз ці речення вказують на її поневіряння світом, складні стосунки з матір'ю, нещасливе кохання. Схожу семантику родинних стосунків передає і частка *хіба*: «**Хіба** можна за мить набратися тепла, якого бракувало десятки попередніх років?» [66, с. 263].

З метою філософічності Марія Ткачівська використовує і частки *хіба* та *невже*. Зокрема, частка *хіба* виступає у цій функції, поєднуючись із суб'єктом та різного роду об'єктами: «**Хіба** ковзанка знає, що таке самотність?» [66, с. 10]. «**Хіба** у самотності є запах?» [66, с. 25]. «**Хіба** у вибраної є вибір?» [66, с. 106]. «**Хіба** українка їде на заробітки, щоб ходити по кафе?» [66, с. 134]. Можемо побачити, що названа партикула виділяє ті об'єкти і ознаки, вказують на самотність людини, на її соціальний статус, адже *ковзанка* є своєрідним символом злетів і падінь героїні, субстантивованій прикметник *вибрана* й іменник *українка* – виступають виразниками нашого національного становища, адже на заробітках нас, українців, мають за просту робочу силу, яку обирають з сотень, а то й тисяч, і в нас немає права вибору, адже його роблять за нас. Для підкреслення цього аспекту Марія Ткачівська поєднує частку *хіба* із заперечною часткою *не*: «**Хіба** не екзотика? Тільки не для тих, хто їде на заробітки» [66, с. 89]. «**Хіба** не від проблем утікає українська жінка» [66, с. 127]. Таким чином розкривається специфіка українських заробітчанин, які, зазвичай, за кордон їдуть не від легкого життя, а тікаючи від певних труднощів чи шукаючи способу розпочати нове життя.

Для частки *невже* функціонал філософічності підкреслюється елементами відчаю збоку героїв: «**Невже** збіжить [життя], як пригорща води крізь пальці?» [66, с. 161–162]. «**Невже** людині потрібна розлука, щоб почути слова, про які пишуть у книжках про кохання» [66, с. 230]. Можемо простежити, що в першому реченні питальна семантика говорить про те, що герой все ж таки надіється на те, що відповідь буде іншою, протилежною. Розповідна інтонація другого речення, навпаки, вказує на те, що це вже є певною відповіддю на пройдений шлях головної героїні, яка переконується в тому, що розлука часто відкриває для людини нові сторони того, з ким був завжди.

Речення з питальною часткою **хіба** Марія Ткачівська використовує у тексті «Я і мій Дон Жуан» насамперед для того, щоб посилити комічний ефект. Це проявляється при поєднанні названої партикули із суб'єктом, яким найчастіше виступає особовий займенник я: «**Хіба** я не казала, що не ревнива? Анітрохи» [67, с. 69]. «**Хіба** я могла заперечити Романові Куцикові? Авторитет!» [67, с. 72]. «А пити? Два літри води на день! **Хіба** я каструля?» [67, с. 86]. «Не встигаю помітити, як холодна смажена картопля сама стрибає мені в рот. **Хіба** я винна, що Антон відмовився з'їсти?!» [67, с. 86]. «Забуваю струсити попіл і він летить на сусідку. **Хіба** я цеглу кинула?» [67, с. 97]. «Хочу жити на Бельведерській, або на Пилипа Орлика. **Хіба** я сказала в Парижі?» [67, с. 159]. «Стукаю ще раз. Цього разу ногою: **хіба** я винна, що в руках сумка?» [67, с. 172]. «**Хіба** я можу сказати, що найбільше цікавлюся зарплатою?» [67, с. 177]. За допомогою таких питальних конструкцій розкривається внутрішній світ героїні, адже якраз іронічно-гумористичні питання від імені першої особи сприяють зближенню з читачем, говорять про ставлення людини до навколишнього світу, і хоч подекуди ситуації є не завжди оптимістичними, однак це своєрідне викриття самого себе, вміння поглузувати з себе, підбадьорює нас і змушує зацікавлено споглядати над розгортанням подій. З такою ж метою Марія Ткачівська використовує й модальну частку *хіба*, яку в одних випадках поширює предикат: «Дієта! Скинути за місяць п'ять кілограмів. (**Хіба** поставити біля холодильника конвой)» [67, с. 17], а в інших – інша частка, яка стає підсилювачем самоіронії:

«...записатися на йогу. (**Хіба** що на штангу. Уляна сказалася!)» [67, с. 17]. «Подумати про новий гардероб. (**Хіба** лише подумати)» [67, с. 18]. Такий спектр комічності сприяє тому, що висуває на передній план дискурсу лише позитивні смисли і маскує таким чином негативну семантику світу, в якому живуть герої.

У деяких випадках поєднання питальної частки із різного роду займенниками, переважно в непрямих відмінках, показує нам самовідданість, а почасти й безвихідність героїв, їх бажання допомогти навіть тим, хто зрадив: «Мені весь час хотілося втекти звідси, та розуміла, що Андрій мусить одужати. **Хіба** у мене був вихід?» [66, с. 28]. «Андрій зателефонував їй перед операцією. Сказав, що йому нема кому допомогти. **Хіба** у неї був час на роздумування?» [66, с. 29]. «Тішся чужому щастю, коли тобі здається, що не маєш свого. **Хіба** ти знаєш, що чекає тебе?» [66, с. 159]. «Сказав, що прибирати буду в камениці на два поверхи. **Хіба** у мене був вибір?» [66, с. 185]. Питальна інтонація в кожному з прикладів ніби апелює до реципієнта, але тим самим є прямою відповіддю мовцю, оскільки вказує на його важкий шлях. Подекуди в такий спосіб робиться акцент на тому, що мовець акумулює в собі надії і сподівання інших щодо нього, в цьому випадку питальна партикула *хіба* виступає поряд з особовим займенником *я*: «Бачу, у вас на мене вагомій надії. **Хіба** я можу відхреститися?» [66, с. 74]. «Ти не здаєшся. І мені показуєш, як можна бути сильною. **Хіба** я можу капітулювати?» [66, с. 174]. Інколи в ролі особового займенника 1-ої особи *я* виступає особовий займенник 2-ої особи *ти*, який у поєднанні з питальною часткою вказує на непрямого реципієнта, яким є власне і самий мовець «**Хіба** ти мало настраждалася від самотності? Ти нарешті любиш!» [66, с. 222]. Такого роду запитання від імені мовця до самого себе як до адресата сприяє тому, що потребує ніби додаткового підтвердження іншої людини.

В іншому поєднанні частки *хіба* із особовим займенником *я* творяться діалоги, що вказують на невміння відмовляти друзям «– Може, спробуєш [тренуватися] у фітнес-студії? – пропонує Уляна. – **Хіба** я можу їй відмовити?!» [67, с. 154]. «– Дякую, що ти прийшов. – **Хіба** я міг інакше?» [66,

с. 183], або виражають ставлення інших до мовця та його реакцію щодо цього: «**Хіба** я винна, що Ігорко ніколи не дозволяв мені самій кермувати машиною?!» [67, с. 196] – вказівка на недовіру партнера; «**Хіба** я знала, що криється за цією вуаллю невгамовного романтика?» [66, с. 230] – сумнів, вагання щодо поведок свого обранця.

Окремі випадки вживання частки *хіба* поряд із займенниками стосуються не тільки ситуацій, у яких кожна дія чи вчинок є індивідуальним, притаманним конкретній особі: «**Хіба** всі голови мусять бути однаковими!» [66, с. 36]. «**Хіба** хтось застрахований від непевності?» [66, с. 56]. «**Хіба** вона [Соломія] не має права на щастя?» [66, с. 131], а й ситуацій – у яких звернення до адресата за допомогою займенника *ти* насамперед характеризує шлях головної героїні в житті: «**Хіба** ти в журналістиці не працювала чи книжок не читала?» [66, с. 232]. Із зазначених прикладів можемо простежити те, що в особистому житті й на роботі Соломії (головної героїні твору «Тримайся за повітря») було багато складних ситуацій, які тільки підсилюються за допомогою питальної інтонації і частки, яка творить якраз зв'язки між теперішнім становищем і часом, коли все було по-іншому.

Якщо порівнювати частку *невже* із наведеними вище *чи* та *хіба*, то можемо зауважити, що однією з основних її функцій є внесення семантики здивування у пряме питальне речення, яке в одних випадках, мовець ставить сам собі: «– *Витягніть, будь ласка, шпаргалки!* – дивиться Пастернак... Але ж я вже витягла. **Невже** Пастернак не бачить?!» [67, с. 54]. «**Невже** Пабло має вплив і на замовлення погоди?!» [66, с. 121], а в інших – воно звернене до адресата: «**Невже** ж ти не впізнаєш свого Пабло?» [66, с. 183]. «**Невже** на пересадку печінки треба чекати впродовж двох років?» [66, с. 245]. У деяких випадках це здивування може мати категоричний відтінок із ноткою обурення чи незадоволення, який підкріплюється вживанням частки *невже* із присвійним займенником: «**Невже** мій Фредерико може бути таким нестерпним!» [66, с. 249] або у поєднанні її з іншою заперечною часткою поряд із предикатом: «**Невже** не можна встановити якусь мудру музику?!» [67, с. 158].

Як еквівалент питального речення частка *невже* вживається досить рідко, виражаючи при цьому семантику сумніву, уточнення: «Уже минуло дві години? *Невже?!*» [67, с. 169].

В окремих випадках названа частка використовується для оформлення причинно-наслідкових родинних зв'язків: «*Невже* для того, щоб бути нещасною, треба бути схожою на матір» [66, с. 263]; «*Невже* для того, щоб бути найщасливішою, треба бути схожою на матір» [66, с. 263]. Як бачимо, у прикладах частка не оформляє питальних конструкцій, а стає виразником ствердження, виступаючи у підрядній причиновій частині складнопідрядного речення, і цим констатує той факт, що в долі головних героїв наступність поколінь та їх взаємопов'язаність є визначальними, адже доля батьків часто накладається на дітей і навпаки, таким чином формується когнітивний спектр взаємовпливу поколінь, вказується на їхні пріоритети та висувається на передній план бажання дітей чинити за своїми законами і не залежати ні від кого.

Можемо простежити, що функціонал кожної з часток, що виражають зовнішній і внутрішній ментальний пошук, почасти збігається, але разом з тим кожна із них вносить у художній текст характерну семантику, яку не може передати жодна з інших, таким чином робляться акценти на мовній картині світу головних героїв. У такий спосіб підкреслюється основне спрямування художнього тексту та його вплив на читача. Кожна із зазначених партикул є виразником семантико-прагматичного наповнення тексту та надає йому різноманітних яскравовиражених та прихованих модальних відтінків. Формуючи здебільшого сферу запитань, частки *чи*, *хіба*, *невже* вказують на різноманітні імпліцитні чи експліцитні дії мовця чи реципієнта в різного роду ситуаціях, які служать для розкриття характеру героїв, специфіки їхнього мислення та їхніх бажань.

2.1.2. Семантика часток із ускладненим ментальним підтвердженням.

У словнику української мови у частці *таки* виділяють чотири лексико-семантичні варіанти, які можуть бути кваліфіковані як стверджувальний,

підсилювальний, як такий, що вживається в значенні протиставного сполучника, четвертий ж варіант не визначає статус поданої частки. Функціонал цієї партикули досить широкий, оскільки вона може підсилювати певну дію або стан зі значенням сумніву або підтвердження щодо очікувань, які якраз виражають ускладнений ментальний пошук і отримане підтвердження.

Для того щоб визначити семантико-прагматичний потенціал партикули **таки**, спробуємо простежити сферу її застосування Марією Ткачівською у творах «Я і мій Дон Жуан» та «Тримайся за повітря».

Семантика очікуваних результатів і підтвердження їх зустрічається досить часто: «Здається, мій адреналін **таки** сполохав Аду...» [67, с. 8]. «Поки я розмовляла з мамою – трохи відволіклася від нічних думок, моя кава **таки** захолола» [67, с. 10]. «Ні, це **таки** клас, коли діти на канікулах!» [67, с. 97]. «У нього [скрипаля] **таки** талант» [67, с. 99]. «У фітнес-студію ми **таки** не пішли» [67, с. 156]. «Час – невизначений. Мобільник **таки** забула» [67, с. 175]. «При всій повазі до Марини, вони [січеники] були **таки** «не дуже»» [67, с. 92]. Схожі приклади свідчать, що для героїв їхні очікування щодо власних дій та дій оточуючих є переважно досить передбачуваними. Таким чином формується налаштованість людини щодо певних результатів про які вона заздалегідь здогадується, а за допомогою партикули **таки** підтверджує їх. Це, з одного боку, говорить про високий рівень самоусвідомлення особистості, а, з іншого, про її розуміння специфіки свого оточення та його дій. Наведена семантика може проектуватися і на майбутні дії мовця «**Таки** не скажу Ігоркові, що їду до Світлани на весілля!» [67, с. 180].

Часто названа партикула виражає і непідтвердження сумнівів: «Мене це **таки** зачепило. Пульс – 140, тиск – 160» [67, с. 20]. «Годинник я все-**таки** не розтрощила» [67, с. 25]. «Тож його [кран] **таки** довелося лагодити. Мені» [67, с. 96]. «На весілля ми **таки** потрапили» [67, с. 202]. Можемо побачити, що за допомогою частки **таки** ефект певних сумнівів та неочікуваних подій, що все ж відбулися, підсилюється, оскільки таким чином розкривається світ переживань головних героїв, які міркували в іншому ключі, однак їхні побоювання все ж

таки не підтвердилися. Схоже значення має і сфера вживання названої частки, яка характеризує насамперед вимушення чогось: *«Доведеться **таки** зварити [борщ]. Десь через два тижні»* [67, с. 26]. *«Я **таки** боюся читати есемеску»* [67, с. 149]. Подібні приклади ілюструють внутрішню характеристику героїні, показують її вміння пожартувати навіть у не дуже оптимістичних ситуаціях або на страх перед невідомим.

За допомогою частки **таки** в поєднанні з різного роду поширювачами, авторка виражає семантику послідовності *«Починаю **таки** з плану «А»»* [67, с. 20] та порівнює між собою дві нерівнозначні величини *«Антон знову вмикає пульт «Мерседеса» і я вирішую, що краще все-**таки** мультики»* [67, с. 22]. Таким чином формується певна світоглядна парадигма, яка говорить про те, що будь-які дії повинні йти від простіших до складніших і з будь-яких неприємностей ми обираємо все ж ту, яка, на наше переконання, приносить менше шкоди.

Розташування частки **таки** в позиції перед предикатом, а потім перед об'єктом, створює враження, що автор хоче зацентувати на тому, що спочатку героїня недооцінювала сили свого чоловіка, однак цьому протиставляється те, що вона саме Ігорка недооцінювала, а не когось іншого *«Здається, я **таки** недооцінювала Ігорка»* [67, с. 67]. *«Виявляється, я **таки** його [Ігорка] недооцінювала...»* [67, с. 68]. Подібна позиція частки у тій чи іншій частині речення створює ніби своєрідну мовленнєву гру, яка увиразнює текст, а також сприяє виділенню певних дій та об'єктів, що для мовця є ключовими і такими, які виражають його ставлення до інших, особливо до коханої людини.

Використовує подану частку Марія Ткачівська і для того, щоб саркастично висміяти діяльність поліції: *«Через тиждень біля Ігоркового офіса місцева поліція все-**таки** знайшла машину, що перебувала у розшуку»* [67, с. 212]. *«Єдине, що збагнув, поліція в Україні **таки** є!»* [67, с. 213]. Якщо опиратися на сам текст, то якраз виразним постає те, що машину ніхто не викрадав і власник самостійно її знайшов, а от поліція своїми «ретельними» діями змогла відшукати її тільки через тиждень і якраз біля місця роботи самого заявника. У цьому

випадку частки виконують функцію підсилення очікуваних результатів мовця, які пов'язані з його реакцією на конкретні події.

Частка *таки* підсилює і емоційну складову твору, оскільки сприяє увиразненню тексту та виділяє ситуації, які для героїв стають основними в порівнянні з іншими ситуаціями чи діями. «У нас **таки** найкраще!» [66, с. 49]. «Ти, певно, **таки** старієш, Соломіє!» [66, с. 224]. У першому випадку частка вказує на національну приналежність, адже акцентує на тому, що всупереч всьому найкраще все ж вдома, в другому – вказується на плинність часу, який є нещадним для героїні, що пройшла різного роду труднощі і визнає, що її життя потроху згасає.

Названа партикула може підсилювати й когнітивний спектр емоцій мовця щодо інших людей. Зокрема відбувається вказівка на внутрішній стан особистості, що насамперед пов'язаний із співчуттям щодо інших «Мені **таки** було шкода Світлану» [67, с. 39]. На основі цього можемо простежити те, що з одного боку, героїня вважає, що Світлана заслужила на те життя, яке в неї було, а з іншого – розуміє, що подружнє життя її подруги занадто нестерпне, щоб засуджувати її. Таким чином наведена частка виводить на перший план емоційну налаштованість.

За допомогою конструкцій на кшталт *все-таки*, *усе-таки*, що розташовані в препозиції щодо предиката виражаються різного роду семантичні відношення, які вказують на налаштованість героя, його вагання чи підтвердження очевидних закономірностей роботи організму: «Хапаю телефон, *усе-таки* мушу попередити Йосипа» [67, с. 128]. «Може *все-таки* відкрити повідомлення?» [67, с. 150]. «Виявляється, йому [організму] *все-таки* кортить якогось там гормону щастя» [67, с. 163]. У поєднанні із вставним словом *мабуть* наведена конструкція виражає припущення «У нього [Ігорка] погіршився зір. *Мабуть, усе-таки* нерви» [67, с. 7].

Як бачимо, названа частка *таки*, що виражає значення ускладненого ментального підтвердження, виступає в структурі творі Марії Ткачівської із різноманітною семантикою. Зазначені смисли, які репрезентує партикула

виражають насамперед зв'язки очікуваних результатів та їх підтвердження, непідтвердження сумнівів, підкреслюють іронічну складову твору та служать для увиразнення внутрішньотекстових категорій.

2.2. Частки, що позначають винятковість. Їхнє функціональне навантаження у творі.

Партикули із загальним смислом винятковості є досить частотними в семантико-прагматичному наповненні художніх текстів, оскільки з їх допомогою вносяться різного роду значеннєві відтінки, що служать для глибшого усвідомлення основної комунікативної мети, яку хотів донести автор. До названого класу партикул належать такі як *тільки, лише (лиш), навіть, аж, хоча*. Саме їх семантико-прагматичний потенціал у текстах Марії Ткачівської ми спробуємо описати.

У сучасній українській мові виділяють, що частка *лише (лиш)* може виконувати дві функції у реченні, а саме обмежувальну, яка збігається зі значеннями *виключно, тільки, всього*, та підсилювальну разом зі спонукальною. Характеризуючи її комунікативний смисл, можемо визначити його як те, що відбувається «виділення мовцем виняткового серед потенційних членів певного класу об'єктів, дій, станів, процесів, ознак» [5, с. 187]. Подекуди синонімічною до названої партикули є частка *тільки*. У дискурсі смислове значення цієї партикули можна визначити як «виділення того, чогось у винятковий клас, відмінний від інших класів» [5, с. 193]. Зауважмо, що виділення певного класу може в такому разі носити характер з мінімальною або максимальною характеристикою чогось або когось. Цікавим у творах Марії Ткачівської є те, що в тексті «Тримайся за повітря» більша перевага надана частці *тільки*, в той час як у творі «Я і мій Дон Жуан» – *лише*.

Розглядаючи лексему *навіть* серед інших дискурсивних слів, можемо зауважити, що вона виявляє собою значення, які стосуються змісту повідомлень. Лексема маркує ремаричну позицію слів у тих чи інших сферах дії [5, с. 181].

У словнику частку *навіть* характеризують як таку, яка «вживається для виділення і підсилення значення того слова або словосполучення, якого стосується». У змісті висловлення частка *навіть* підкреслює насамперед інформативно-семантичну значущість компонента, що входить у сферу дії і таким чином реалізує свій емоційно-оцінний потенціал на фоні таких конструкцій експресивного синтаксису, як вставні, сегментовані, парцельовані структури, лексичний повтор [50, с. 58]. Якщо говорити про функціональну специфіку частки *навіть*, то вона насамперед пов'язана з тим, що на перший план виводить інформацію, яка, з погляду мовця, є найціннішою [53, с. 127].

Частка *аж* характеризується ж тим, що у своєму дискурсивному смислі передає семантику, яку за Ф. Бацевичем можна визначити як «вияв прагматики винятковості сприйняття й інтерпретації мовцем когось або чогось, про кого або що йдеться у висловленні» [5, с. 197].

Кожна із вище перелічених партикул вносить у художній текст певне виняткове значення, надаючи при цьому суб'єктам, речам чи діям різну концептосферу в плані вираження дискурсивної семантики.

Вживаючись у препозиції щодо суб'єкта, частка *лише* (*лиш*) виокремлює осіб, які у творі є другорядними персонажами, однак надає їм певних своєрідних рис та ознак, що необхідні для ідентифікації головних героїв: «*Лише* Світлана завжди вчилася» [67, с. 38]. «*Лише* у Світлани екзамен «автоматом»» [67, с. 52]. «*Лише* Марина не губиться» [67, с. 138]. «*Лише* Йосип спокійно сидів на веранді й чекав» [67, с. 140]. «*Лише* Уляна світиться ... і вирішує діяти сама» [67, с. 142]. З поданих прикладів можемо виділити, що головна героїня не відзначалася успіхами у навчанні, порівняно з іншими вона постійно хвилювалася і не могла сидіти спокійно у складних ситуаціях.

На деякі особливості людини може вказувати і вживання частки *аж*, однак в цих випадках вона вживається не поряд із суб'єктами, а з різного обставинними поширювачами: «Коли Марина сміялася, було чути *аж* вахтерці додому» [67, с. 37]. «Чую похрюпування чоловіка *аж* у дитячій» [67, с. 82]. Подекуди таке поєднання може виражати і сенсорні відчуття «Мені пахне *аж*

через слухавку» [67, с. 87]. «Чую, як він, **аж** до першого поверху, летить через дві сходинки і як скриплять **аж** до повороту колеса» [67, с. 132].

Надаючи частці *навіть* позицію поряд із суб'єктом, Марія Ткачівська включає цей суб'єкт у ряд однорідних членів речення, акцентуючи в такий спосіб на останньому, і таким чином вказує, що цей елемент найбільш неочікуваний для реципієнта серед інших суб'єктів: «На підвіконні стояло всіляке причандалля: книжки, конспекти, трохи новорічних прикрас, **навіть** ваза для квітів» [67, с. 48]. «Гостей приймали у двох величезних напиналах... Усередині – столи, лавки, **навіть** підлога» [67, с. 203]. У першому прикладі авторка за допомогою частки робить акцент на тому, що у студентському помешканні можна знайти будь-які речі, а у другому – вказує на незвично високий рівень підготовки весілля у палатці, який вказує насамперед про заможність родини.

За допомогою поєднання суб'єкта із часткою *навіть* також створюється значення винятковості подій у житті людини крізь порівняння: «Цілий світ узяти на плечі не зміг би **навіть** Геракл» [66, с. 151] – акцентується на непосильності такого завдання; «**Навіть** птах, у якого немає кордонів неба, шукає прихистку в своєму гнізді» [66, с. 221] – зображується визначальне місце домівки в житті людини, яка мандруючи, подібно до птаха, все одно хоче повернутися до власної оселі.

Частка ж *тільки* вживається переважно з об'єктами, що позначають неживий світ, але водночас ніби супроводжують непросте життя головного героя та підкреслюють у ньому саме аспект самотності. Такий акцент можливий завдяки тому, що партикула виділяє одиничний предмет, якому надає значення співучасника переживань: «Сіла на коліна і нарешті викотила із серця білу сльозу, яку бачила **тільки** ковзанка. Єдина, кому я могла довірити свій смуток...» [66, с. 10]. «Є **тільки** ноша, яку несуть мовчки, не думаючи про дезертирство» [66, с. 29]. «Іноді, чекаючи на сонце, бачиш **тільки** хмари» [66, с. 59].

Поєднуючись із часткою *не* у постпозиції, частки, що позначають винятковість, а саме *лише* та *тільки*, виражають застереження щодо певних дій, які звернені насамперед до співрозмовника «*Лише не думайте, що я така мудра*» [67, с. 7]. «*Тільки не на бабусине ліжко! — закричала я не своїм голосом*» [66, с. 9]. «*Тільки не так сильно. Татові не можна! — єдине, що встигло прохопитися в Соломії*» [66, с. 30] або до самого себе «*Лише не вмикай світло і контролюй, щоб Йосип не задушився*» [67, с. 124]. В окремих випадках поєднання частки *тільки* із заперечною часткою *не* сприяє тому, що називає винятковість певних осіб та їхніх дій порівняно з іншими: «*Однак тепер це не мало значення. Тільки не для Андрія. Він лічив секунди (до виписки з лікарні)!*» [66, с. 31]. «*Дзвінок у двері мав би наструнчити. Тільки не Соломію*» [66, с. 33]. «*Хіба не екзотика? Тільки не для тих, хто їде на заробітки*» [66, с. 89].

Таке ж поєднання партикул необхідне для підсилення ефекту діалогічності. Частка *тільки* в такому випадку виступає засобом застереження щодо певних ситуацій та невинуватених вчинків: «— ... *А дружині скаже, що з тобою зав'язав. це не відомо, чи Галина його прийме. — Тільки не це!*» [66, с. 31]. «— ...*Якби ти чула, що хтось може допомогти з Італією чи Іспанією, дай мій номер. — Тільки не це! Ми щось тут придумаємо*» [66, с. 55]. Коротка оклична репліка виступає реакцією мовця на певні дії та ситуації. Він не хоче думати щодо них по-іншому, а тому вигукує заперечну відповідь, що за допомогою партикули вносить семантику виключення небажаного.

За допомогою поєднання частки *навіть* із заперечною часткою *не* перед предикатом, Марія Ткачівська намагається підсилити у своїх творах вияв негативу, заборони, який характерний для так званих роботодавців, до яких їздять заробітчани: «*Вони [сеньйори] навіть не дозволяли розсувати штори*» [66, с. 13]. Водночас таке ж поєднання може вказувати на симпатію, любов до оточення: «*Її іноді навіть не хотілося, щоб Наталя переїжджала*» [66, с. 40]. «*Фредерико розповідав про дітей та увесь час світився. Його навіть не драгувало, коли вони беешкетували*» [66, с. 208].

Інколи таке поєднання сприяє тому, що надає окличної монологічної форми у висловленнях, яка в деяких випадках звернена до інших, а в інших – до самого себе «Уявляєте, він [Ігорко] мене **навіть** не приревнував?!» [67, с. 146]. «Він [Фредерико] **навіть** не бачив мене гарною!» [66, с. 223].

Часто частка *лише* може поєднуватися з числівниками, для того щоб підсилити комічний ефект «А з нами **лише** один хлопець, і то – ведмедеві на один зуб» [67, с. 138]. «Гаремом би керувала Уляна, а собі я лишила б **лише** двох: Йосипа й Ігорка» [67, с. 147]. «Гривню я, звичайно, не дала. **Лише** п'ятдесят копійок: чоловік драла дав, але вдома ночує» [67, с. 165]. В інших випадках таке поєднання сприяє виділенню певного класу, що потребує акценту, оскільки вказує на особисті здобутки людини «Таких [кролів] в Україні **лише** два екземпляри, – гордо пояснював пан Савойський...» [67, с. 8] та на сімейні негаразди у родині: «Останнім часом ми вечеряємо **лише** втрьох: я, Антон і Дануся» [67, с. 77]. «Я була з ним знайома **тільки** п'ять днів» [66, с. 153].

Частка *тільки* також використовується у творах письменниці з числівниками, однак тут вона виконує роль підсилювача значення самотності, переживань: «**Тільки** дві старенькі пальми умиротворення споглядали цей звичний пейзаж» [66, с. 11]. «**Тільки** три дні реанімації. Соломія знала, що за кордоном Земля крутиться швидше, ніж в Україні. Та щоб так швидко?» [66, с. 258].

Поєднуючись із предикатами, частки *лише* та *тільки* сприяють виділенню певної дії, що акцентує на безпорадності щодо інших дій: «Тато не міг йому нічим зарадити, **лише** стрибає в одній штатні по хаті, щоб не запізнитися на роботу» [67, с. 9]. «Ми **лише** почули добірну лайку та перелік членів родини власника тапка» [67, с. 118]. «Я **лише** ловила здивовані погляди Йосипа, який плескав мені в долоні» [67, с. 141]. Таке ж вживання в деяких випадках вказує на протиставлення певних дій «Сльоза **тільки** засмутить личко, але ляльки тобі не поверне» [66, с. 83]. «Вона не затуляла білого, а **тільки** додавала літніх, сяйних і яскравих барв до палітри прийдешнього» [66, с. 156]. У такий

спосіб акцент робиться на дії, яка для адресата применшується, змушуючи його зосередитись на іншій дії. Подекуди виділення певної дії партикулою супроводжується парцеляцією структури речення. Так автор намагається підкреслити страхи та побоювання мовця «*Я не розкисаю. Лише боюся прив'янути*» [67, с. 144].

Поєднання ж частки *навіть* з предикатом служить для підкреслення несподіваності розгортання подій. У такий спосіб предикати стають засобом вираження насамперед чогось нехарактерного для певної людини: «*[Уляна] сідає за останній стіл, закладає ногу за ногу... пробігає поглядом завдання і навіть намагається щось писати*» [67, с. 56]. «*Світлана змінювалась на очах!... навіть придбала косметику*» [67, с. 61].

Поєднуючись із предикатами, частка *навіть* у творах письменниці виражає подекуди значення позитивної ознаки: «*Досі він [шеф] був єдиним, хто бачив у Соломії людину і навіть розпитав її про дім та освіту*» [66, с. 196]. У наведеному прикладі за допомогою частки підкреслюється самотність героїні, незацікавленість нею інших і вказівка на те, що тільки шеф звернув на неї увагу, створює ефект відчуження від світу.

Для виділення певного часу розгортання подій, які є важливими для мовця, авторка використовує зазвичай частку *лише*, яку поєднує у головній частині складнопідрядного речення із підрядним часу, надаючи йому різну семантику: «*...а мене помічає [чоловік] лише тоді, коли прасовані сорочки закінчуються*» [67, с. 13]. «*Нашу відсутність помітили лише тоді, коли ми, змоклі до нитки, з'явилися в колі*» [67, с. 141] – підкреслення непотрібності, відчуженості від інших; «*Зайти в гуртожиток із чужим – необхідно лишити вахтерці документ, або шоколадку. Друге лише тоді, коли «засвітишся»*» [67, с. 43] – акцент на вмінні «вести ділові перемовини»; «*Отямилася лише тоді, коли хтось ухопив її за ноги*» [67, с. 43]. «*Отямилася лише тоді, коли Уляна взяла мене за ліву руку*» [67, с. 202] – зосередження на тактильних відчуттях, що змушують повернутися «на землю», «*Стримую себе лише тоді, коли осягаю, що шоколад усе одно закінчився*» [67, с. 78] – акцент мовця на невмінні

стримуватись; «Сім'я – це човник для двох: **лише** тоді має шанс перейти пороги, коли веслують двоє» [66, с. 36] – підкреслення того, що для міцних стосунків потрібна праця і зусилля обох, адже тільки тоді можна побудувати міцну сім'ю.

Схожа функція і в частки *тільки*, яка у творі «Тримайся за повітря» підкреслює те, що доля часто невблаганна до людини, яка по життю страждає: «Йому можна пробачити **тільки** тоді, коли любиш» [66, с. 19]. «Скільки тієї зими! – глумилася сама з себе Соломія. – Цей жарт потішний **тільки** тоді, коли тебе не стосується» [66, с. 98]. «Радій за свої плани, **тільки** тоді вони будуть успішними» [66, с. 162]. «Дивися вниз **тільки** тоді, коли вже вибралася на скелю» [66, с. 178].

Зі значенням виділення підрядної частини вживається частка *лише* у складнопідрядному реченні із підрядним з'ясувальним, вносячи таким чином семантику виокремлення певних дій, які для головної героїні були пріоритетними у деяких ситуаціях «Знаю **лише**, що корова зрозуміла мій намір, також впала на коліна і заховалася в житі» [67, с. 29]. «...знаю **лише**, що коли я вчилася на другому курсі, раптом усі почали мені заздрити» [67, с. 30].

Поєднання частки *навіть* у складному реченні із темпоральними поширювачами слугує для підкреслення значення надії у житті людини, непереборності чогось всупереч труднощам: «**Навіть** тоді, коли ти заплющуєш очі, бачиш день і думаєш про світло» [66, с. 249]. «**Навіть** тоді, коли тебе не цікавлять чийсь думки, ти любиш» [66, с. 249].

Таке ж поєднання показує нам життя простої родини, коли ні посади, ні вік не можуть змінити стосунки між близькими людьми: «Вона [мама] все життя виховувала тата. **Навіть** коли він був начальником податкової» [67, с. 62]. У наведеному прикладі частка *навіть* вказує на роль жінки в багатьох сім'ях, де вона виховує не лише дітей, а й чоловіка, не зважаючи при цьому навіть на його високу посаду.

Поряд із локативними поширювачами частка *навіть* заперечує використання чогось звичного колись у теперішньому світі «*Тепер стало немодно ходити у спортивному навіть у хаті*» [67, с. 67].

«*Сеньйор знову був у ... босоніжках на босу ногу. Чорні порепані п'яти, недоглянуті нігті. Такого не завжди побачиш навіть у віддаленому українському селі*» [66, с. 193] – через протиставлення «свій» і «чужий» Марія Ткачівська робить акцент на тому, що за кордоном не все відповідає тому, що ми очікуємо побачити, є багато такого, що не лише не відповідає нашій ментальності, а й протиставлене їй.

Найчастіше з темпоральними поширювачами вживається частка *аж* і вказує таким чином на різноманітні часові аспекти: «*Щойно я зібралася пригубити, аж раптом – телефонний дзвінок*» [67, с. 6] – підкреслює неочікуваність події; «*Йому також не відразу дали місце в «академіку», десь аж через рік*» [67, с. 43] – акцент на значному відрізку часу, що вказує на певне очікування бажаної дії; виражає відчуття заздрості: «*Верблюдові легше: п'є, скільки хоче, і має аж два тижні спокою*» [67, с. 134] або вказує на певні наукові факти, що за допомогою частки підкріплюють невдоволення мовця «*Правда, товщ починає спалюватися аж після сорока хвилин бігу*» [67, с. 152]. Поєднуючись із прислівником *тепер*, партикула вказує на часовий проміжок, що необхідний був мовцеві для того, щоб усвідомити наслідок певних мисленневих процесів, що пов'язані із раптовим відновленням у пам'яті чогось важливого: «*Я аж тепер згадала про Йосипа*» [67, с. 202]. «*Я ж не в тім'я бита: аж тепер розумію, що це – грек*» [67, с. 208]. «*Аж тепер ти відчуваєш кожне бабусине слово!*» [66, с. 264].

Поєднується партикула *аж* і з локативними поширювачами, які позначають назви міст / країн, і таким чином, з одного боку, виражає семантику невдоволення віддаленості від дому, а з іншого – вказує на неповторність інших країн «*Невже варто було їхати аж до Італії, щоб бути задушеною у клозеті цих двох сичливих чуперадел*» [66, с. 14]. «*Зазвичай українці запасуються*

провіантом **аж** до Португалії» [66, с. 90]. «Я б показав тобі Іспанію – від країни басків **аж** до Коста-Брави» [66, с. 124].

У складнопідрядному реченні з підрядним часу частка *аж* підкреслює те, що певний часовий відрізок характеризується діями і реакціями суб'єкта, які мають значення хвилювання, страху: «Моє серце вилазить із п'ят **аж** тоді, коли розплющую одне око» [67, с. 193]. «Соломія відважилася покинути «свою» кімнату **аж** тоді, коли за сеньйором зачинилися двері» [66, с. 194].

Поєднуючись із рідного роду об'єктами та суб'єктами, що становлять собою назви істот, частки *лише* та *тільки* підкреслюють певні життєві ситуації «На жаль, **лише** з нього [прадіда] починається моє родинне дерево» [67, с. 114]. «То **тільки** в бідних гроші не тримаються дірявих кишень, навіть якщо їх намастити медом» [66, с. 13] – акцент на самотності, бідності, віддаленості поколінь; «Двоєженство можливе **лише** для чоловіків, повторює завжди Уляна» [67, с. 147] – виділення гендерних особливостей; «Менталітет українця осягне **тільки** українець» [66, с. 92] – акцент на особливостях нації; «Пам'ятай: **лише** той вартий щастя, хто вміє впізнавати його, вибороти і зберегти» [66, с. 8] – акцент на незламності духу попри труднощі; «Повернеться додому, а далі знову битиме себе в груди, що не спить з дружиною і мріє **лише** про тебе» [66, с. 31] – підкреслення того, що втрачена вірність уже не вернеться, «... такий лексикон був можливий **лише** у своїй компанії і то на апогеї святкування...» [66, с. 44] – виділення ознак тих, хто давно дружить.

З метою виділення певних ознак людини, що вказують на її риси характеру, також використовують частку *лише*: «Відомий козир для мудрих комбінаторів: чоловічий мозок лікують **лише** ревності!» [67, с. 161], або підкреслюють ознаку, що видає людську сутність «Коли усміхалася, то видавала себе **лише** очима» [67, с. 36]; «Очі, **лиш** очі залишилися тими, що раніше» [66, с. 223]. В останніх прикладах бачимо, що авторка підсилює викриваючу семантику «очей», які, як нам відомо з народної творчості, є дзеркалом душі людини.

Частка *тільки*, поєднуючись із різного роду займенниками, вказує на людську любов, підтримку, гендерні та особистісні аспекти життя: «*Сашко цінував Соломію, і вона це знала. Тільки з нею він міг бути самим собою*» [66, с. 79] – вказівка на те, що для справжньої дружби важливе взаєморозуміння; «*От тільки наш [чоловік-українець] після п'яти хвилин знайомства з тобою... не потягне тебе в ресторан*» [66, с. 133] – менталітет кожної нації різний і часто він визначається навіть елементарними речима; «*Вона [Патриція] уважно бере свою, тільки їй видимо квітку, і вдихає її аромат*» [66, с. 181] – акцент на тому, що для інших ми завжди матимемо якісь недоліки, важливо вміти жити насамперед у гармонії з собою і своїми відчуттями.

У складнопідрядне речення з підрядним займенниково-співвідносним частка *тільки* вносить семантику філософічності, роздумів про власне життя, про його невблаганність: «*Тільки той знає, що таке берег, хто виривався з крутоверті*» [66, с. 111]. «*Повернутися чистим у дитинство може тільки той, хто прожив чисто все своє життя*» [66, с. 172]. «*Тільки той вартий щастя, хто вміє його втримати!*» [66, с. 268]. Можемо зауважити, що наведені приклади стають своєрідними крилатими висловами твору, адже їхня семантика супроводжує увесь текст.

У поєднанні з різного роду обставинами частки *лише* та *тільки* сприяють тому, що виділяють час, який для учасників дії виокремлює певний проміжок, що вказує на результат окремих дій суб'єкта: «*Лише тепер відчув, що светр прилип до спини*» [67, с. 46]. «*Марина поспіхом щезла, і лише тепер осягнула, що поцупила перуку*» [67, с. 91]. «*Цієї миті я дала собі слово, що відтепер буду їздити до міста лише голіруч*» [67, с. 170]. «*Бо тільки тепер розплющилися його очі і він [Фредерико] побачив світ*» [66, с. 258]. Названа семантика підкріплюється тим, що відсилає нас до попереднього контексту, вказуючи в такий спосіб на глибинну зв'язність елементів тексту.

В інших випадках поєднання частки *лише* з обставинами дозволяє охарактеризувати емоції мовця, що пов'язані зі здивуванням «*Ти їдеш лише на один день? – Поки що так, а там – побачимо*» [67, с. 70], виокремлюють певний

часовий проміжок, на якому мовець хоче зробити акцент «*Я вже казала, що додому їздила **лише** на вихідні*» [67, с. 169]; «*Йому однаково, звідки ти: любов шукала «столичних прописок» **лише** в часи урбанізації*» [66, с. 227] – виділення того, що для справжньої любові статус і місце проживання не мають особливої ролі.

Сполучення частки *тільки* з атрибутом вказує на різні властивості: «*Усвідомити, що таке вогонь, можна **тільки** власними пальцями*» [66, с. 24]. «*Дати волю **тільки** власному снові, який спрагло зазирає у її натомлену душу*» [66, с. 116] – підкреслює значення самої людини у власному житті; «*Які ви молодці!... Так можуть зробити **тільки** добрі діти*» [66, с. 199] – виділення позитивних характеристик. Частка *лише* також поєднується з атрибутами, однак основне її спрямування в тому, щоб виділити характерні особливості того чи іншого аспекту життя у підкреслено жартівливій або негативній формі: «*У чоловічих планах – чоловіча тактика. Її може збагнути **лише** жіноча логіка*» [67, с. 157]. «*Коли впадаєш у депресію – у голову заповзають **лише** немудрі речі*» [67, с. 121].

Використання частки *навіть* з атрибутивними поширювачами слугує для підсилення найвищого ступеня вияву певної ознаки «*Коли йдеться про покупки, капітулює **навіть** найтерплячіший чоловік, хай хоч про які стосунки йдеться!*» [66, с. 76]. «*Зініціювати такий плин подій не зміг би **навіть** найталановитіший стратег*» [66, с. 86].

Повторення частки *лише* в одному реченні сприяє тому, що у творі «Я і мій Дон Жуан» робиться акцент на ставленні викладачів до тих, хто пропускає пари: «*...той [Лобачевський] пробачав невідвідування **лише** дівчатам і **лише** після третього відробітку*» [67, с. 67]. У творі ж «Тримайся за повітря» повторення частки *тільки* виконує трохи іншу роль, оскільки вносить у текст значення самотності, нещасливого життя, відчуження: «*Бачити **тільки** життя! **Тільки** світло, яке навпомацки пробирається крізь пам'ять старої жінки й вогниками просвітлюється у її живих очах*» [66, с. 174]. «*То був довгий діалог мовчання... Діалог, якого не знають ні вуха, ні вуста. Бо **тільки** тиша загострює слух. Бо*

тільки мовчання малює беззвучне коло» [66, с. 255]. «*Бо тільки той, хто вміє співчувати, знає, де в нього серце. Бо тільки той, хто вміє підкласти своє плече, знає, що в нього є плечі. І тільки той, хто простягнув комусь свою долоню, не чекаючи нічого взамін, знає, чого вартує життя*» [66, с. 258]. «*Законсервувати можна тільки відчуття радості, щоб потім, коли парко, по грамах святкувати його. Це можеш збагнути тільки тоді, коли надовго затяглося небо*» [66, с. 265].

Для того щоб підкреслити бажаність певної дії, використовують частку *лиш* у поєднанні з умовною часткою *би*: «*Лиш би не зникло бажання доварити вечерю*» [67, с. 79]. «*Лиш би панчохи не підпалити*» [67, с. 127]. «*Лиш би Йосип не отримав інфаркту...*» [67, с. 130], а у поєднанні названих часток з часткою *не* виражається також семантика застереження щодо певних дій: «*Сеньйора Патриція – божевільна. Ви вмієте поводитися з божевільними? Лиш би не сказати «не знаю»!*» [66, с. 166]. «*Надіюся, що матиму її [другу половину], лиш би не в дзеркальному відображенні*» [66, с. 225].

В іншому випадку таке поєднання вказує на необхідні для певного класу речі «*Неодруженому чоловікові лиш би на бензин і цигарки вистачило*» [67, с. 148] або створює за допомогою окличної інтонації значення інших осіб для мовця: «*Вона не купалася в солодких дощах, а ... вичерпувала саме себе ковшем запитань, шукаючи порятунку. Навіть якби до дна – лиш би Фредерико жив!*» [66, с. 249].

За допомогою вживання частки *навіть* Марія Ткачівська створює градаційний ряд «*То була не цвіль, не сирість, навіть не мишачий сморід*» [66, с. 95]. У такий спосіб описано умови, в яких живуть люди на «заробітках». Наростаюча градація супроводжується різними сенсорними відчуттями і за допомогою частки *навіть* вказується на ще неприємніше відчуття. Ця ж функція характерна для частки *аж*, у такому випадку для того щоб підсилити градаційний ряд, використовують названу частку в препозиції до останнього слова ряду, надаючи йому таким чином різноманітної семантики: «*Любов – як добрий обід: спочатку салат, потім суп та смаженина, аж наостанку*

морозиво з шоколадом» [66, с. 18] – акцент на тому, що для справжньої любові потрібно пройти певний проміжок злетів і падінь; *«Його жалючий, дошкульний, аж в'їдливий погляд викликав відразу, навіть якби він не був наглядачем»* [66, с. 101] – проекція на очах того, хто є недобррозичливим; *«Величезні вітрини, переповнені всякою всячиною, починаючи від сумок, взуття, ремінців, косметики, аж до золота й звичайнісінького непотребу»* [66, с. 190] – акцент на тому, що на полицях магазинів можна знайти безліч непотрібних речей.

Поєднуючись у межах одного речення з іншими частками, частка **аж** може виражати також контраст на основі протиставлення певних ознак людини *«За тиждень я скинула лише два, а за день набрала аж кілограм»* [67, с. 87].

Ведучи твори від першої особи, письменниця вдається до особливої іронії, яка вдало поєднується із гумором головної героїні, передає в такий спосіб її ставлення до себе та критику до навколишнього світу: *«У мене – режим. Позаздрив би навіть Карл Лягерфельд»* [67, с. 85]. *«З повагом наливаю склянку негазованої «Моршинської»... Навіть дощові черв'яки від надміру води здихають»* [67, с. 86]. *«Навіть децю змінила в гардеробі. Палицю для вішаків»* [67, с. 151]. Комічний ефект досягається в основному при поєднанні партикули **навіть** із суб'єктом. При цьому гумор також досягається і при поєднанні названої частки із прямим об'єктом: *«Робота заганяє навіть коня і не робить із мавпи людину»* [67, с. 71] або з темпоральним поширювачем: *«З однією з них [подруг] Фредерико навіть півроку зустрічався частіше, ніж у середу»* [66, с. 212].

Поєднання видільних часток *тільки, лише (лиш), навіть, аж* із різного роду суб'єктами, предикатами, поширювачами створює певну концептосферу, в якій акцент робиться на різноманітних елементах тексту, що сприяють його зв'язності. Ми простежили, що кожна з партикул вносить свою, притаманну лиш їй семантику, в сферу дискурсу, надаючи при цьому різної смислової ваги тим чи іншим текстовим категоріям. Можемо окреслити, що виділення тих чи інших елементів сприяє кращому усвідомленню ролі певних осіб чи речей для головних героїв, партикули підкреслюють ту чи іншу дію, яка для мовця в

певний момент була основною, акцентують увагу на градаційних моментах, іронії, що надають тексту своєрідного та неповторного звучання.

2.3. Сміслові значення часток на позначення межового стану

Партикули, які позначають межовий стан, а саме *вже* (*уже*), *ще* (*іще*), характеризуються тим, що в семантико-прагматичному плані виконують смислову функцію, яку за Ф. Бацевичем можна охарактеризувати як межу вияву чогось [5, с. 231–232].

Для партикули *вже* (*уже*) у часо-просторовому континуумі основною семантико-прагматичною функцією є натяк на певний межовий стан когось або чогось, поєднуючись таким чином здебільшого зі сферою лексичної дії імені або предиката [5, с. 232].

Частка *ще* (*іще*) є протилежною за семантикою до вище названої *вже* (*уже*). Вона маркує собою низку комунікативних смислів з грамемою межового стану, може виражати різного роду часові або ментальні межі, міру вияву чогось і т. п.

Смісловий потенціал обох названих партикул у розгортанні дискурсу за Ф. Бацевичем можна окреслити як «смысл межі вияву чогось». Спробуємо простежити цей смісловий потенціал на конкретних прикладах.

Частка *вже* (*уже*) у творах Марії Ткачівської вказує на завершення попередньої дії і на початок наступної, називаючи в такий спосіб певний часовий проміжок або межу вияву чогось: «*Заширюю вікно, бо душу уже давно заширила*» [66, с. 166]. «*Уже давно відспівали треті півні, та додому не поспішав ніхто: у Соломії достатньо місця для ночівлі*» [66, с. 45]. Така сфера використання спрямує на те, що виражає душевний стан особистості, оскільки вказує на певні тривоги, переживання, емоції, пов'язані із життям героїні. Можемо простежити, що названа частка підкреслює те, що попередні дії відбулися досить давно і, в одних випадках, попередня дія стосується самого мовця, як у першому реченні, оскільки говорить про міру його відчаю, закриття від світу в порівнянні з дією, яку він виконує в зазначений час. В іншому ж

прикладі – навпаки, спочатку закінчилася дія, що не має відношення до діяча, у той час як дія, що відбувається зараз, стосується головного героя, оскільки він є експліцитним виразником розгортуваної події.

Частка *ж* *ще* (*іще*) виражає ментальну межу очікування можливого межового стану, який вказує на потенційні дії мовця «*Я готова була подарувати Світлані **ще** одну кішку*» [67, с. 135] чи розчарування «*Андрієва кімната виявилася **ще** менш комфортною*» [66, с. 99]. У такий спосіб автор ніби вносить додаткові смисли до попередніх подій, виражаючи семантику того, що для мовця конкретна ситуація продукує наслідкові, не завжди бажані емоції та відчуття.

Партикула *вже* (*уже*) виступає виразником протиставлення, контрасту, що часто є імпліцитним, і може стосуватись різноманітних дій та ознак: «*Уже сьогодні до мене підкрадається мандраж*» [67, с. 186] – вказівка на те, що ще недавно цього відчуття не було; «*Той, хто вміє збагнути, що він слабкий, – **уже** сильний*» [66, с. 24] – опозиція слабкий – сильний підкреслюється якраз за допомогою частки і вказує на зрілість людини, яка багато чого досягла; «*На чоловіка треба вважати, як на повітряну кульку: не встигнеш уколоти, а він **уже** луснув! – усміхнулася Надія*» [66, с. 42] – акцент на гендерному аспекті, що визначає чоловіків як слабких, таких, що не вміють програвати; «*Сеньйор Родрігас, або просто патрон, був **ще** досить молодим, та **вже** доволі успішним бізнесменом*» [66, с. 105] – поєднання атрибута з часткою підсилює ознаку успішності попри молодий вік.

Названа партикула подекуди вживається з метою підсилення певних протиставних явищ, применшуючи при цьому ту ознаку чи дію, якої стосується: «*Уже не цілком вродливої, зате сильної!*» [66, с. 224] – протиставлення зовнішніх і внутрішніх ознак з виразним підкресленням другої; «*Я **вже** не йшла, а летіла додому, мов на крилах*» [66, с. 15] – відбувається протиставлення слів на межі синонімії, тобто межу переміщення ми можемо кваліфікувати у поданому випадку як звичайне переміщення людини у просторі й переміщення людини у просторі дуже швидко, що пов'язано із радісними

ситуаціями, а саме із запрошенням Соломії на побачення. Таку сферу наростаючого значення Марія Ткачівська підсилює використанням частки *вже*, яка ніби позиціонує одну дію щодо іншої і робить акцент на особливому стані героя.

Така ж функція виявляється тоді, коли з поданою часткою вживається інша, яка вказує на протилежну дію або ознаку і таким чином підкреслює певну складову тексту: *«Моє дороге **ще** не ношене, але **вже** випране рожеве плаття тридцять восьмого розміру скрапує рожевим на мої босі ноги»* [67, с. 200] – виділення атрибута з метою підсилення ознаки предмета, який не вартує своїх коштів. У такий спосіб автор говорить і про матеріальний статус героя, і про якість теперішнього одягу. *«Узбережжся збагне, що таке смерч, **аж** тоді, коли **вже** стане пустою»* [66, с. 52] – проведення паралелі між узбережжям та людським життям, яка підсилюється завдяки наростаючій частці *аж* та вказує на остаточну дію завдяки спадній частці *вже*. Таким чином дві сфери диктуму накладаються одна на одну, акцентуючи в такий спосіб на внутрішній межі людської долі, яка, як нам відомо, зазнала багато «смерчів». *«До Йосипа **ще** зарано [їхати], або **вже** запізно»* [67, с. 146] – оформлення суперечливих начал в особистості, яка вагається щодо правильності вибору.

Частка *ще* (*іще*) також виражає протиставні відношення, однак в цьому випадку вона не акцентує увагу на применшенні певних дій, як вищенаведена партикула *вже* (*уже*), а експлікує собою семантику певної граневої межі, що позначає перехід від конкретної дії до її певної деформації: *«**Ще** перед порогом Соломія жила передчуттям сутички, а тепер – бажанням утечі»* [66, с. 66]. Таким чином акцент робиться на часовій межі, яка протиставляє дію, яка відбулася, з тією, що відбудеться або відбувається в теперішньому часі. При цьому інтонація речення вказує, що дія, яка супроводжується часткою, обов'язково мусить протиставитися іншій.

Створення певних ієрархічних зв'язків можливе завдяки частці *вже* (*уже*): *«Так в «академіку» **вже** ведеться: не все залишається твоєю власністю, навіть якщо прив'язане мотузкою»* [67, с. 48]. У поданому прикладі

зосереджено на тому, що всюди, існують певні правила та закони, порушувати які не можуть навіть, здавалося б, найкращі.

Для підсилення вищого ступеня вияву ознаки, частку *ще* (*іще*) розташовують у препозиції щодо слова, яке його позначає. Водночас авторка подекуди парцелює структуру речення, надаючи останньому фрагменту найбільш виразної семантики і роблячи на ньому основний акцент «*Я не люблю будильників. Їх треба зупиняти. З телефоном **іще** важче – до нього треба підходити*» [67, с. 131]. «*У мене завжди все добре, а зараз **ще** краще*» [67, с. 253]. Логічний наголос таким чином падає на зазначену партикулу, яка в свою чергу створює певний градаційний ряд із наростаючим значенням і в такий спосіб виділяє ті дії, які дратують мовця або вказують на міру його налаштованості щодо ситуацій.

Поєднання з різного роду предикатами вказує насамперед на те, що, крім завершення попередньої дії, подана частка виступає виразником певних характеристик людини, що ідентифікують її особистість та визначають певні аспекти її життя: «*Сьогодні я **вже** проковтнула пів холодильника*» [67, с. 23] – зосередження на невмінні стримувати себе і свої бажання; «*Крім того, залишатися непоміченою в холі – **вже** було мистецтвом*» [67, с. 44] – акцент на тихій і злагодженій роботі, коли ти на грані розкриття; «*І жодної тобі станції порятунку! Не дай Боже витягну шпаргалки з кишені джинсів, а Пастернак **уже** бачив їх у рукавах*» [67, с. 54] – підкреслення вміння негативно спрямовувати свої думки в різних ситуаціях; «*Оксана прийшла без Славка: у своєму заміжжі вона **вже** встигла з'їсти гарбуза*» [66, с. 41] – модифікація всім відомого прислів'я «дати гарбуза» в поєднанні з часткою на позначення межового стану сприяє тому, що зосереджує дію на нещасливому житті того, хто в погоні за сімейним життям втратив і себе, і свої орієнтири.

Названа частка виступає і в препозиції щодо заперечної частки *не*, разом з якою розгортає сферу дискурсу, що зосереджує основну функцію на діях, які виступають виразниками життєвого шляху героя через співвідношення із різними факторами навколишньої дійсності: «*Іноді **приходить** саме та мить,*

коли ти розумієш, що не можеш і не хочеш жити так далі. Тоді **вже** не шукаєш слів ні для виправдань, ні для тлумачень» [66, с. 62]. «Я знала, що не належу до цього світу, та тепер цей світ **уже** не викреслював мене» [66, с. 217]. Бачимо, що в наведених прикладах партикула підкреслює ремаричну структуру речення, оскільки висуває на передній план наслідок того, що відбувалося до цього. Таким чином акцент робиться на певних переживаннях, відчаї героя, на його розумінні того, що не все в житті відбувається так, як він того хоче, тому важливо зрозуміти це і прийняти, аби не гнатися за примарними ілюзіями.

Уживаючись у препозиції щодо частки *не*, частка *ще* (*іще*) виражає семантику виключення певних дій, що є для мовця визначальними, характеризують його принципи у власному саркастичному висміюванні «Якщо носороги не кидають тобі до ніг квіти, а бегемоти не вітаються на відстані – ожиріння **ще** не почалося» [67, с. 67]; вказують на переживання: «Мріяти легше: **ще** не знаєш про розчарування» [67, с. 113]; заперечують певні вміння та навички або говорять про їх наявність «Виявляється, я **ще** не розучилася малювати голкою всілякі викрутаси» [67, с. 122]. «Після університету я **ще** не працювала» [67, с. 164]; вказують на втрату певних життєвих сил «Хвиля за хвилю вибивала Сашка із сил. Таким слабким він **ще** не був ніколи» [66, с. 84].

Частка *ще* вживається з темпоральними поширювачами в ситуаціях, про які мовець пам'ятає і робить акцент на цьому «Виймаю із шафи краватку, яку мій найсолодший носив **іще** на першому курсі» [67, с. 70]. «Я **ще** донедавна була такою верткою, що жодне весілля не прогавила» [67, с. 206]. Водночас таке вживання називає сенсорні відчуття, які виникають на основі нещодавнього досвіду мовця: «Той день мені **ще** досі пахне свіжозмеленою кавою, малиновим джемом і сонячним берегом теплого моря» [67, с. 58]. «Мені **ще** цілий вечір пахло суничним чаєм, малиновими тістечками і щастям» [67, с. 143]. В окремих випадках нюхові відчуття виникають не тільки в минулому, а й проєктуються на майбутні події, що таким чином говорить про певну тяглість

досвіду мовця: «Як я люблю «Репризу»! Тут **іще** з порогу... пахне ваніллю, свіжоспеченими круасанами та кавою» [67, с. 134].

Для того щоб підсилити об'єкти, що для мовця зазвичай викликають певні спогади, названу частку поєднують із різного роду обставинами «**Іще** з порогу в носі крутить екзотикою, а в душі виринають терпкуваті спогади» [67, с. 100]. «Кросівки в мене є **ще** зі студентських років» [67, с. 153]. «Виявляється, талант Вінні Пуха спав у мені **ще** зі студентських років» [67, с. 172]. Наведені приклади інформують нас про те, що сфера відчуттів головного героя, яка пов'язана з його пережитим досвідом, проектується і на теперішній час, що вказує на наявність певних речей чи ознак, що для мовця є дорогими, характеризують його самоприйняття або вказують на його український менталітет. Так друге речення яскраво засвідчує те, що багато людей не люблять прощатися із своїми речами, навіть якщо цим речам уже декілька десятиріч, а третє – говорить про вміння людини оцінити свої недоліки з позитивного боку.

Приєднуюсь з атрибутами частка *вже* (*уже*) виступає для героїв передвісником неприємних подій «Знову приріс поглядом до тепер **уже** темної грозової хмари, начебто там строчилася його делікатна розмова з Вірою» [66, с. 82] або підкреслює вікові ознаки людини, яка багато пережила «...й дивився на тата своїми вологими довірливими і **вже** трохи вицвілими попелястими очима» [66, с. 9], а для частки *ще* (*іще*) поєднання з атрибутивним поширювачем також вказує на певні вікові особливості героя, однак у цьому випадку основний акцент робиться на його недосвідченості «Це був перший запис у щоденнику Соломії Сливоцької, тоді **ще** неповнолітньої, доля якої ненароком ступила на ковзанку» [66, с. 10].

Для підкреслення повторюваності певних дій героїв авторка використовує частку *ще* (*іще*) у поєднанні із іменником *раз*, що сприяє підсиленню ментальних пошуків героїв, їхніх вподобань, вказує на рівень їхньої моральної підготовки до складних життєвих ситуацій. «На джеміві не економте! – усміхається він **іще** раз і переводить погляд на мене» [67, с. 101].

«Стою біля лавки і **ще** раз гортаю подумки головні постулати співбесіди...» [67, с. 176]. «Йосип **іще** раз перевіряє мій пасок безпеки й емоційний стан. Усе класно» [67, с. 196]. «Я спробувала **ще** раз глибоко вдихнути цей солодкуватий запах купелі, пелюшок та олійки» [66, с. 66]. «Я повторюю **ще** раз ці думки, бо навчилася по-новому їх осмислювати» [66, с. 162]. Препозиція частки щодо названого іменника ніби визначає певну межу налаштованості щодо конкретних дій, адже виконавці в кожному разі намагаються їх повторити.

Оклична інтонація в реченнях із часткою *ще* сприяє тому, що не тільки робиться акцент на певних діях чи ситуаціях, а й виражається певна семантика задоволення або пригнічення мовця, намагання його встигнути щось зробити «Я **ще** ніколи так не танцювала!» [67, с. 141]. «Скільки **ще** синонімів у довготерпіння!» [66, с. 12]. «Та **ще** не ранок!» [66, с. 16].

Отже, частки *вже* (*уже*), *ще* (*іще*), що позначають межовий стан, можуть вказувати на різного роду дії та ознаки, що позначають певну межу, яка визначає налаштованість героїв щодо різноманітних ситуацій. Авторка використовує подібні партикули з метою надання характеристики діям головного героя, створює певні маркери вираження, підсилює протиставні відношення, створює контраст.

2.4. Специфіка загальнодейксичних часток.

Частки із семантикою загального дейксису виконують функцію відстороненого або остенсивного вказування мовцем (адресатом) на певні об'єкти. До названих партикул належать *от*, *то*, *ось*, *ото*, *це*, *оце*.

Основною комунікативною ознакою партикули *от* є її діалогічна природа, яка виявляється насамперед у діалогах учасників комунікативного акту або в монологі з самим собою [5, с. 89]. Частка ж *то* у своєму комунікативному смислі за визначенням Ф. Бацевича містить семантику дейксису, що виражається усвідомленою визначеністю й деякою відстороненістю від зображеного у висловленні. Ситуація подається ніби «збоку».

Не часто вживається у текстах Марії Ткачівської партикула *ось*, однак попри свою непоширеність названа частка виконує значні семантико-прагматичні функції, основною з яких, за свідченням Ф. Бацевича, є «дейксис особистісної сфери адресанта» [5, с. 101].

Досить рідко серед загальнодейксичних партикул Марія Ткачівська використовує такі як *ото* та *оце*, однак без їхнього оформлення текст був би неповноцінним. Комунікативну сферу вживання частки *ото* за Ф. Бацевичем можна сформулювати як «дейксис позиції зовнішнього спостерігача-наратора, пов'язаний з фізичною відстанню від об'єкта та ментальним дистанціюванням від змісту повідомлення» [5, с. 104]. Ще одним комунікативним смислом названої партикули виступає «загальний ментальний (внутрішній) дейксис відстороненого адресанта», при цьому мовець (адресант) виконує функцію не учасника вчинку, дії, а спостерігача-наратора. Частка ж *оце* вживається насамперед для того, щоб виразити комунікативний смисл зацікавленості мовця або як ще його називає Ф. Бацевич «включеності» мовця [5, с. 110].

Більш частотною виступає партикула *це*, комунікативний смисл якої Ф. Бацевич визначив як «ближній ментальний дейксис мовця (наратора)». Для мовця названий дейксис насамперед характеризується тим, що називає щось для нього близьке, осмислене, певною мірою «своє» [5, с. 107].

Кожна з вище перелічених партикул вносить у художній текст різну семантику. Спробуймо простежити основне їхнє семантико-прагматичне наповнення у творах Марії Ткачівської.

За допомогою частки *то* відбувається виділення або фіксація певних буттєвих об'єктів чи суб'єктів (речі, особи, події, факту), що відбувається тепер в комунікативному акті: «*То* була п'ятниця майже така, як усі попередні» [67, с. 31]. «... аж раптом Уляні здалося, що хтось стукає. *То* було її серце» [67, с. 143]. «*То* була не цвіль, не сирість, навіть не мишачий послід» [66, с. 95]. Як бачимо, це виділення супроводжується поглядом збоку, який виражається за рахунок того, що мовець вказує реципієнту на події і речі, які відбулися з ним,

однак вони не прямо його (мовця) стосуються, а виступають опосередковано через віддалене його сприйняття.

Названа партикула стверджує стан або статус когось чи чогось: *«То була моя найперша і найнадійніша пристань «Щастя», до якої хотілося повертатися завжди...»* [66, с. 58] – акцент робиться на стані головної героїні у період закоханості. Мовець ніби вказує нам на свої відчуття та переконання. В іншому випадку використання наведеної партикули можуть виділяти притаманні риси, які описують студентське життя: *«То було якесь незбагненне фатаморганне відчуття студентської свободи...»* [67, с. 135–136]. *«То був звичайний недільний вечір, коли студенти... виповзають із поїздів та автобусів і поступово заповнюють вокзальні зупинки»* [67, с. 169]. У кожному з прикладів частка виступає виразником вказівки, що окреслює реалії студентського життя – часу, коли ти вперше їдеш далеко від дому в пошуках нового життя, знайомишся з іншими людьми, відкриваєш для себе щось нове і це відчуття свободи та невідомості водночас хоч і лякає, але змушує поринути в нього з головою.

Очікувана адресантом ментально-духовна близькість до висловлюваного виражається за допомогою частки *ось*: *«Він відштовхувався від води ногами, та коли розгрібав воду руками... І так щоразу, при кожній новій спробі. Ось де справжня межа сил!»* [66, с. 84]. *«Йому треба доказати, що – сильний. Що вартий більшого, ніж інші. Ось твоє кредо!»* [66, с. 242]. Названі приклади вказують на те, що для мовця важливим є вміння не здаватись перед труднощами, долати їх всупереч перипетіям і негараздам, прагнути до кращого і ніколи не покладати рук на життєвому шляху. У такий спосіб робиться своєрідний акцент на партикулі, яка у парцельованому реченні з окличною семантикою, служить засобом заклику до боротьби. Про певну психологічну, свого роду інтимну, близькість до зображуваних подій свідчить наведена партикула, яка вживається зі значенням частки *нарешті*: *«І ось ти вже бачиш його, те світло!»* [66, с. 110] – для мовця важливим є етап у житті, коли темні

сторінки долі потрохи стають світлішими, коли починаєш вірити, що добро переможе зло.

Інколи частка *ось* може вказувати на певний підсумок дій мовця, поглиблення його роздумів щодо певних думок чи ситуацій: *«Із сьогоднішнього дня переходжу спати у вітальню. Ось так, любий! Життя – непередбачуване. Жінки теж»* [67, с. 83]. *«Сашко плив далі. Ось воно – нове дихання!»* [66, с. 85]. З наведених прикладів можемо простежити, що адресант повідомляє про певні наслідки своїх дій чи дій суб'єкта, формуючи таким чином характеристику того, як ті чи інші ситуації допомагають визначити для людини її принципи та бажання. Партикули підкреслюють собою певну наслідковість попередніх дій, щоб зробити акцент на тому, що для адресанта вони або були неприємними, або відкрили у нього нове дихання.

Випадки, коли частка *ось* служить для сприйняття мовцем певного об'єкта, який може стосуватись тактильного, зорового, слухового чи смакового відчуття, трапляються досить часто: *«І ось вони – прямовисні скеліни, від яких завмирає душа»* [66, с. 89]. *«Летиш ще тихіше від птаха, бо не треба бити крильми! Ось він – другий пласт київського безе!»* [66, с. 110]. *«Ось вона, та сльоза, у якій тонуло серце, добираючись до повік»* [66, с. 242]. Здебільшого сприйняття певного об'єкта відбувається за допомогою зорових органів і цим самим виражається насолода мовця від побаченого краєвиду чи знайомого місця (1 і 2 речення), в останньому ж прикладі акцент робиться на спостереженні внутрішнього світу людини за допомогою явновираженого неживого суб'єкта. Простежено, що назване сприйняття насамперед можливе завдяки поєднанню частки *ось* із особовим займенником, який є виразником певного предмета, явища. Інколи для вираження цієї ж функції частка *ось* вживається поряд із прислівником, вказуючи при цьому на особливі для мовця відчуття щодо певного місця: *«Ось тут є одна кав'ярня, найзатишніша у нашому місті»* [66, с. 190].

Інколи зорові відчуття мовця можуть підсилюватися певною раптовістю, що підкріплена переконанням знайти бажане: *«Треба обвити холодильник*

колючим дротом. **Ось** вона, ковбаса!» [67, с. 86]. «Десь поділися щипці. Звідки стільки мотлоху у шухлядах? **Ось** вони!» [67, с. 168]. Частка в наведених прикладах втілює в собі емоційний спектр мовця від того, що він побачив. Названі відчуття підсилює і окличність речення, яка супроводжується короткою реплікою. Такі короткі фрази сприяють увиразненню тексту, надають йому рис живомовності.

Частка *оце* теж вживається в схожій функції, однак основна її мета полягає в тому, щоб вказати на якийсь близький до мовця предмет, на який він (мовець) може вказувати різного роду жестами: «**Оце** сюрприз! – чую з коридору. – Сьогодні річниця весілля?» [67, с. 128]. У названому прикладі за допомогою частки відбувається якраз вказівка на те, що побачив другорядний герой, і від враженого він навіть забув про важливі для нього дати та події.

В окремих випадках адресант може самостійно в своїй свідомості фіксувати певний факт, об'єкт, процес, виражаючи при цьому різного роду семантику, яка підкріплюється окличною інтонацією: «Я, звичайно, закопав її за стайнею, а сьогодні приходжу до клітки, а моя кролиця... знову сидить на своєму місці у свіженькому сіні. **Оце** аномалія!» [67, с. 9] – здивування мовця щодо побаченого; «**Оце** романтика, – розцвів Сашко, – кінець літа у Болгарії!» [66, с. 73] – акцент робиться на основних бажаннях мовця, на його мріях; «Уявляю широкі плечі, жагучий погляд, сяк-так виголене підборіддя. **Оце** порода!» [66, с. 132] – адресант висловлює свою думку щодо зовнішнього вигляду людей, які належать до інших національностей; «Маринка каже, що найкраще – сауна. **Оце** прогрес культури! Я ще ніколи не чула: «Пішов ти в сауну!»» [67, с. 89] – іронічне підкреслення думки іншого, опираючись на власні думки та переконання. У кожному з прикладів автор робить акцент на партикулі, надаючи їй в такий спосіб найбільш виразного звучання і виділяючи з її допомогою емоції мовця щодо сказаного.

На впізнання, фіксацію мовцем об'єкта, у такому випадку він (об'єкт) почасти стає таким, з яким мовець мав контакт на ментальному рівні раніше, вказує партикула *це*: «Тапок цілить у голову, але не мені, а якомусь студентові,

який проходив під гуртожитком... *Це ж не тумбочка, люди!»* [67, с. 118] – опозиція розміру речей в наведеному прикладі підсилюється завдяки партикулі, оскільки саме вона вносить семантику протиставлення теми попереднього речення з ремою наступного, вказуючи в такий спосіб на взаємовідношення між предметами на основі порівняння їхнього розміру. Інколи сприйняття певного предмета фіксується за допомогою нюхових відчуттів: *«Це був солодкуватий запах свіжої дитячої купелі»* [66, с. 64].

Фіксується близький, опрацьований на ментальному рівні для мовця стан речей, дій: *«Поцупила телефон? Ти? Це вже інтрига!»* [67, с. 11] – акцентується увага на діях, які невластиві для суб'єкта, а тому викликають подив оточення. Подекуди названа партикула може вказувати на перебіг окремих дій суб'єкта і тим самим ніби розкриває його ставлення до них: *«Три рази на день салат. Це ще у кращому випадку»* [67, с. 85] – невдоволення з приводу певних обмежень; *«Ти хочеш знати, як я потрапила до Італії? Це був довгий і грузький шлях»* [66, с. 14] – тривога, розпач через важкі життєві випробування, які супроводжували головну героїню.

У творах Марії Ткачівської частка *от* зустрічається досить рідко, але всупереч цьому її семантико-прагматична роль значна. Зокрема, за допомогою названої партикули авторка дає характеристику іншим героям-персонажам твору, яких наділяє переважно негативною оцінкою: *«Чую, як мій найсолодший підводиться... із глибоким респектом надсилає марсіянам вдячність за пошанівок. От солодятко!»* [67, с. 3] – у саркастичному ключі висміюється зрада чоловіка головної героїні, від імені якої якраз і ведеться репліка.; *«От недогризок португальський!... От личина!»* [66, с. 60] – вказівка на тих, кому завжди довіряв і допомагав, а він виявився зрадником, у поданому випадку Наталія забрала у Соломії її місце на роботі і цим фактично змусила Соломію виїхати за кордон.

Для вираження негативної семантики щодо персонажів твору також використовується частка *ото* в препозиції щодо суб'єкта чи атрибута *«Коли з шефом спиш, також записуєш? Ото стерво!»* [66, с. 52] – вказівка на дії і

вчинки людини щодо інших; «**Ото** завбачливий чоловік, – думаю я і йду виносити сміття» [67, с. 65] – підкреслення рис вдачі того, хто зраджує; «**Ото** поліція працює! Усе з доставкою!» [67, с. 212] – іронічне висміювання дій та вчинків поліціантів, які нічого не роблячи нібито знайшли загублену машину під під'їздом заявника. Почасти таке іронічне викриття підкреслює специфіку всього твору, оскільки говорить про розуміння людиною того, що навколо неї відбувається.

Подекуди партикула *ото* може вказувати і на позитивні риси героїв, виражаючи при цьому їхні внутрішні або зовнішні ознаки чи риси національної специфіки: «Записатися на сальсу – гарячий стиль Гаїті (Знаю лише перший склад – він живе на моїх стегах. **Ото** стиль!)» [67, с. 19]. «Я ж не в тім'я бита: аж тепер розумію, що це – грек [колишній хлопець Уляни]. **Ото** Уляна!» [67, с. 208]. «**Ото** справжній іспанський мачо!» [66, с. 132]. У кожному з прикладів робиться акцент чи то на вмінні поглузувати з себе, або ж на розкритті людських ознак, які в одному випадку вказують на те, що зближення з колишнім – це не завжди любов, а більше вигода, а відмінності між націями можна розгледіти лише у випадку порівняння свого і чужого.

Для вираження невдоволення мовця щодо певних подій і явищ також використовується названа партикула: «Двоєжонство можливе лише для чоловіків, повторює завжди Уляна. **Ото** несправедливість» [67, с. 147] або з метою підкреслити ту чи іншу ознаку на основі цілого ряду перелічених властивостей: «Озираєшся і бачиш у темних водах велетенську... акулу з чотирма рядами зубів, що вишкірюються на тебе. **Ото** мана!» [67, с. 165].

Можемо простежити, що характеристика персонажів або їхніх певних ознак виражається здебільшого короткою оцінкою мовця. Саме в цій оцінці мовець найчастіше використовує партикули *от*, *ото*, щоб підкреслити міру свого невдоволення або здивування.

Частка *от* використовується для того, щоб виразити результат власних очікувань мовця та його висновки щодо ситуацій: «**От**, звідки ростуть ноги» [67, с. 27]; вказує на фінальні дії окремих персонажів: «**От** вам і процес

*перетворення Уляни на студентку» [67, с. 50] або підсилює з іронічного боку вміння та навички, які невластиві головній героїні «**От** лише літати ще не зважилися: боюся, в мене клаустрофобія» [67, с. 38].*

В окремих випадках партикула оформляє собою ціле речення «**От**... *Покинув дружину і м... м-мігрую до тебе...*» [66, с. 33] і цим ніби виділяє часову межу, яка підкреслює послідовність розгортання подій та надає семантику переживання в ситуації, коли слова героя щодо його дій є неправдивими, адже ми з контексту знаємо, що Андрій не сам пішов від дружини, а вона його вигнала. Це підсилюють і обірвані речення, що вказують на затинання героя від хвилювання.

Деякі випадки вживання частки **то** в реченні виділяють рему, тобто відносять нас до попередньої мовленнєвої ситуації, формуючи в такий спосіб когерентні відношення: «*Мали прийти хлопці. Для дівчат філфаку, **то** – оаза!*» [67, с. 90]. «*Раптом відчуваю, що під моїм ліжком наступ на Трою. **То** явно не гормони щастя*» [67, с. 173]. «*Не заздрю нашим прародичам мавпам – цілий день висіти на дереві і їсти банани. **То** вже краще цілий день зависати в кафе і їсти вершки*» [67, с. 152]. У кожному з випадків названі партикули оформляють структуру речення, співвідносячи його з попереднім контекстом, і таким чином зв'язують між собою елементи тексту.

Створює когерентні зв'язки і партикула **це**. Зокрема, на прикладі природи і почуттів людини Марія Ткачівська проводить паралель «***Це** був перший теплий березневий день*» [66, с. 15]. «***Це** був мій перший досвід кохання*» [66, с. 17]. Таким чином за допомогою партикули **це** відбувається ніби нанизування подій, які співвідносяться між собою, адже перше кохання часто схоже до першого сонячного весняного дня, однак воно, як і той день, переважно швидко згасає, в чому і переконалася Соломія, головна героїня твору «Тримайся за повітря». Хоч наведені речення не стоять поряд, одне за одним, однак специфіка частки **це** сприяє тому, щоб ми могли їх з'єднати і визначити, що вони все ж таки на ментальному рівні мовця поєднуються, виражаючи тим саме сферу його імпліцитних порівнянь та почуттів. Про хвилювання від перших зустрічей також

вказує названа партикула «[Соломія] Почула, як щось загуло... **Це** було її серце, яке хотіло вистрибнути з грудей» [66, с. 20]. Як бачимо вказівка на суб'єкт, у поданому випадку *серце*, відсилає нас до попереднього контексту, оскільки саме з серцем найчастіше асоціюють кохання. У такий спосіб ми продовжуємо причинно-наслідкові дії щодо втрати головною героїнею самої себе, своїх орієнтирів.

Семантика частки **це** сприяє й тому, що дає характеристику іншим словам у реченні, вказуючи при цьому на їх специфічні, подекуди й оптимістичні ознаки. Зокрема, у творі «Я і мій Дон Жуан» названа партикула робить акцент на тому, що називає певні риси, які властиві для суб'єктів: «Друг – **це** єдиний банк, з яким не боїшся банкрутства» [67, с. 14]. «Жінки – **це** дороге вино. Щоб збагнути вишуканість першого ковтка, іноді треба випити цілу пляшку» [67, с. 85] або вказує на іронічні думки з приводу окремих дій: «Спокуса – **це** гріх! Чому ніхто не придумав, що дієта – **це** гріх!» [67, с. 101]. «Дієта – **це** не тренування шлунка, а тренування нервів» [67, с. 151].

У творі ж «Тримайся за повітря» акцент ж робиться на життєвих перипетіях головної героїні, на ставленні до неї інших: «Пристрасть до жінок – **це** як жага до алкоголю. Здебільшого не виліковується ні часом, ні друзинами» [66, с. 61]. «Ревнощі – **це** привласнення, а я тебе відпускаю!» [66, с. 62]. «Найважче – **це** єдиний крок. А далі – дорога» [66, с. 62]. Бачимо, що в прикладах основна увага приділена тому, щоб вказати, з одного боку, на те, що ревнощі ні до чого хорошого, а, з іншого, – той, хто по-справжньому кохає, здатен відпустити, навіть якщо цього дуже не хоче.

В окремих випадках частка **то** вживається в тому ж значенні, що і вищенаведена частка **це**, виступаючи при цьому виразником семантики, яку Марія Ткачівська надає окремим словам «Професія – **то** аморфна фігура: її переплюнеш не до оптичної досконалості, а до того стану, коли вона починає давати гроші» [67, с. 5]. «Екзамен – **то** школа сміливості!» [67, с. 57]. «Як-не-як, досвід – **то** кредитна картка, що на дорозі не валяється!» [67, с. 90].

«Студенти – *то* особливий народ: усе, що криво лежить, довго не затримується» [67, с. 119].

За допомогою наведених прикладів авторка вносить ніби своє тлумачення простих здавалося б на перший погляд речей. Частки ж в таких випадках стають своєрідними перехідними явищами від семантики слова до його тлумачення, формуючи таким чином світоглядні парадигми тих, хто висловлює названі смисли.

Отже, можемо дійти висновку, що загально-дейксичні партикули *то, от, ото, ось, це, оце* в художньому тексті Марії Ткачівської є досить частотними і відіграють роль каталізатора, що вказує на виділення або фіксацію певних об'єктів, ознак, дій, які сприймаються за допомогою різних сенсорних відчуттів або продукуються в уяві мовця чи реципієнта. Названі партикули забезпечують також цілісність тексту, оскільки сприяють розгортанню темо-ремаричних зв'язків. Кожна з перелічених часток вносить лиш її характерні смисли, що виділяють також негативну або позитивну оцінку щодо інших.

Висновки до розділу II

У другому розділі нашого дослідження ми простежили семантико-прагматичне наповнення різного роду часток у тексті Марії Ткачівської. Зокрема, ми приділили основну увагу таким типам часток, що позначають ментальну діяльність, винятковість, межовий стан та загально-дейксичним партикулам. У ході аналізу ми виокремили, що кожна з аналізованих парткул вносить у текст свою неповторну семантику, яка почасти збігається з семантикою інших партикул.

Частки із значенням внутрішнього і зовнішнього ментального пошуку є досить частотними у сфері застосування Марією Ткачівською. Вони продукують різного роду семантику, яка насамперед пов'язана із виділенням прямого або непрямого питання, яке, у залежності від змісту, може стосуватися самого мовця або спрямовується на адресанта. Почасти такі партикули

виявляють імпліцитні зв'язки, які сам мовець розуміє, однак не хоче повідомляти свої припущення.

Ускладнене ментальне підтвердження, яке вносить у художній текст частка *таки*, також є частотним явищем. Здебільшого за допомогою названої партикули Марія Ткачівська висуває певні здогадки мовця щодо своїх дій та дій свого оточення. За допомогою цього відбувається або підтвердження мовця своїх сподівань та очікувань, або вони не здійснилися.

Партикули, що позначають винятковість є одними з найчастотніших у художньому тексті Марії Ткачівської. Ми змогли простежити, що у творі «Я і мій Дон Жуан» авторка використовує частку лише, тоді як у творі «Тримайся за повітря» – тільки. Таким чином можемо констатувати той факт, що функціональність цих обох партикул почасти збігається, оскільки вони формують комунікативний смисл «виділення того, чогось у винятковий клас, відмінний від інших класів». За допомогою такого роду партикул робиться акцент на різних діях мовця, виділяється певний часовий проміжок, бажаність щодо перебігу дій.

Для часток, що позначають межовий стан, характерним є внесення у семантику тексту певних протиставних зв'язків, контрасту, підсилення вищого ступеня вияву ознаки, акцент на діях і ситуаціях, про які мовець пам'ятає.

Частки, що позначають загальний дейксис, використовуються з метою виділення або фіксації певних буттєвих речей, осіб, дій, ознак і т.п., ствердження статусу або стану когось, виражають ментальну близькість до висловлення, вказують на різного роду сенсорні відчуття.

Отже, застосовуючи різного роду партикули, Марія Ткачівська надає їм своєрідної семантики, яка формує в дискурсивному плані прагматичні смисли. Кожна з часток, яка введена в художній текст, використовується з метою акценту, виділення чи підсилення того, на чому автор хотів звернути особливу увагу і в такий спосіб донести до реципієнта своє бачення різноманітних ситуацій.

ВИСНОВКИ

На основі проаналізованого матеріалу ми дійшли таких висновків.

Частка як частина мови має різного роду трактування, згідно з якими її переважно виокремлюють у статусі окремого класу слів, що надає додаткових семантичних, емоційно-експресивних то модальних відтінків синтаксичним одиницям.

Погляди щодо статусу часток є неоднозначними. У традиційній граматиці частки належать до службових частин мови, які, не маючи самостійного лексичного значення, виконують тільки синтаксичні функції. Інший підхід щодо часток кваліфікує їх як групи слів, за допомогою яких словам та реченням надаються додаткові значеннєві відтінки та граматичні значення, а також які здатні виконувати семантико-граматичні функції.

Сучасні лінгвістичні підходи надають часткам статусу «аналітичних синтаксичних морфем», що здатні виділяти тему або рему в межах синтаксичного слова чи речення.

Партикули, як і інші частини мови, характеризуються різного роду морфологічними та синтаксичними функціями, які з одного боку зараховують їх до частин мови, а з іншого, завдяки спеціальним ознакам протиставляють як самостійним, так і службовим лексемам.

Існують різні класифікаційні підходи щодо визначення статусу часток на основі виокремлення різного роду семантичних, стилістичних та інших параметрів. Зокрема, модальну природу партикул взяла в основу своєї класифікації С. Педченко, цей же аспект у своєму дослідженні виокремили К. Симонова і М. Давиденко. Л. Бутко зробила класифікацію неповнозначних лексичних комплексів, які співвідносні з частками. Класифікації партикул на основі функційно-семантичного аспекту та дистинктивних ознак розробив А. Загнітко. Розподіл часток за семантико-прагматичним підходом належить Ф. Бацевичу, а за синтаксичним – В. Чолкан.

Для часток як носіїв різних семантико-прагматичних смислів характерним є те, що вони дають змогу письменнику акцентувати на ключових

етапах творів, зокрема на конкретній думці чи факту, що є визначальними у певних ситуаціях, а також впливати на світоглядні переконання читача, звертаючи при цьому його увагу на художню деталь, яка у тексті може нести вагому роль.

Висвітлено основну мету вживання часток у художньому творі. Зокрема, мовець вживає їх задля того, щоб зробити акцент на чомусь, виразити свої емоції, почуття, імпліцитно про щось повідомити. Роль тієї чи іншої партикули розкривається лише тоді, коли вона занурена в дискурс, адже тоді вона актуалізує головну мету повідомлення. Частки таким чином структурують речення та надають йому комунікативної природи, творячи при цьому різного роду семантико-прагматичні функції.

Прагматична природа часток, які позначають ментальну діяльність на рівні внутрішнього й зовнішнього ментального пошуку, а саме *чи, хіба, невже*, виявляється насамперед у тому, що вони найчастіше експлікують семантику, яка пов'язана із створенням риторичності, що часто підкріплюється імпліцитним вираженням і служить для створення певної філософічності тексту. Також за допомогою такого роду партикул Марія Ткачівська вносить семантику прямого запитання, яке звернене насамперед до адресата, та непрямого, яке мовець зазвичай ставить сам собі, однак воно потребує своєрідного уточнення зі сторони. Цікаво, що часто запитання мовця сприяють зближенню реципієнта із твором, оскільки він сам (реципієнт) може виокремити для себе певні комічні аспекти і в такий спосіб відігнати від себе важкі думки, або ж, навпаки, може поринути у світ роздуму про плинність часу, його невблаганність, безнадію. Саме з такою Марія Ткачівська вносить різного роду смисли у твори “Я і мій Дон Жуан” та “Тримайся за повітря”.

Для часток, які виражають ускладнене ментальне підтвердження, характерним є внесення у семантику тексту думок мовця щодо певних його дій чи дій оточення, які викликають, з одного боку, підтвердження очікуваних результатів, або, з іншого, відбувається їх нівеляція.

Партикули із значенням винятковості *тільки, лише (лиш), навіть, аж* вносять у художній текст семантику, яка пов'язана насамперед із виділенням певного об'єкта, суб'єкта, дії тощо, що для мовця у різного роду ситуаціях стають визначальними. У такий спосіб кожна із зазначених партикул вносить свою, притаманну лиш їй семантику, в сферу дискурсу, надаючи при цьому різної смислової ваги тим чи іншим текстовим категоріям. Можемо окреслити, що виділення тих чи інших елементів сприяє кращому усвідомленню ролі певних осіб чи речей для головних героїв, партикули підкреслюють ту чи іншу дію, яка для мовця в певний момент була основною, акцентують увагу на градаційних моментах, іронії, що надають тексту своєрідного та неповторного звучання.

Частки вже (*уже*), *ще (іще)*, які позначають межовий стан, можуть виражати різного роду семантику, яка пов'язана насамперед із вказівкою на певний часовий проміжок, на протиставлення певних явищ, при цьому применшують ту ознаку чи дію, якої стосується, створюють контраст, можуть вказувати на певний життєвий досвід мовця. Авторка за допомогою такого роду партикул позначає певну межу, яка визначає налаштованість героїв щодо різного роду ситуацій.

Загальнодейсичні партикули *то, от, ото, ось, це, оце* в художньому тексті Марії Ткачівської є досить частотними і відіграють роль каталізатора, що вказує на виділення або фіксацію певних об'єктів, ознак, дій, які сприймаються за допомогою різних сенсорних відчуттів або продукуються в уяві мовця чи реципієнта. Названі партикули забезпечують також цілісність тексту, оскільки сприяють розгортанню темо-ремаричних зв'язків. Кожна з перелічених часток вносить лиш їй характерні смисли, що виділяють також негативну або позитивну оцінку інших, виражають невдоволення, стверджують стан або статус чогось.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. Прагматика загального дейксису (на матеріалі часток сучасної української мови). *Українська мова*. 2010. № 2. С. 15–24
2. Бацевич Ф. С. Пресупозиції і частки. *Studia linguistica* : зб. наук. пр. Вип. 5. Ч. 2. 2011. С. 388–394
3. Бацевич Ф. С. Семантико-прагматичні особливості дискурсивного слова НАВІТЬ у сучасній українській мові. *Слово. Думка. Людина* : зб. наук. пр. із актуальних проблем лінгвістики. До 80-річчя від дня народження д. ф. н., проф. Л. А. Лисиченко. Харків, 2008. С. 29–36
4. Бацевич Ф. С. Формалізація прагматики: теоретичні виклики і практичні перспективи (на матеріалі часток української мови). *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2016. Вип. 43. С. 3–9.
5. Бацевич Ф. С. Частки української мови як дискурсивні слова : монографія. Львів : ПАІС, 2014. 288 с.
6. Безпояско О. Частка на тлі мови і мовлення. *Українська мова*. 2003. № 3-4. С. 77–82.
7. Білоус Н. П. Частки як граматичні засоби інтимізованого нараторського мовлення в українських казках про тварин. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Вип. 53. 2015. С. 28–30
8. Бондаренко Л. В. Вторинні частки як засіб вираження бажальної модальності. *Наукові записки. Вип. 59. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2005. 379 с.
9. Бондаренко Л. В. Вторинні частки як засоби створення констатуючої модальності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Лінгвістика*. Херсон : ХДУ, 2008. Вип. VI. С. 14–20.
10. Бондаренко Л. В. Функції вторинних часток у питальних реченнях. *Наукові записки. Вип. 67. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. С. 16–20.

11. Бондаренко Л. В. Функції вторинних часток у реченнях із заперечним значенням. *Наукові записки. Вип. 73. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2007. Ч. 1. С. 15–20.
12. Бортун К. О. Функційно-семантичні особливості часток в імперативних висловленнях. *Science and Education a New Dimension. Philology. Budapest* 39, 2017. Р. 11–16.
13. Бутко Л. В. Неповнозначні лексичні комплекси української мови (структурно-семантичний і функціонально-стилістичний аспекти) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Кіровоград, 2008. 18 с.
14. Васильківська І. Модально-прагматичні виміри часток *авжеж, атож, аякже* у художньому тексті. *Студентський філологічний вісник. Серія «Мовознавство»*. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Вип. 1, 2018. С. 13–18.
15. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
16. Вихованець І. Р. Частки. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 723–724.
17. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови. Київ : Пульсари, 2004. 398 с.
18. Вільчинська Т. П., Вільчинський О. К. Частка як засіб формування комунікативних типів речення у творчості В. Шовкошитного. *The driving force of science and trends in its development : collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference. January 29, 2021. Coventry, United Kindom : European Scientific Platform, 2019. Vol. 3. P. 79–84*
19. Вінтонів М. Частки в ідіостилі Бориса Грінченка: функційно-семантичне вираження. *Типологія та функції мовних одиниць* : наук. журнал. № 2 (6), Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2016. С. 27–33

20. Гандзюк О. М. Словотворчі й формотворчі частки в драмі Лесі Українки «Руфін і Прісцилла». *International scientific and practical conference «Philological sciences, intercultural communication and translation studies: an experience and challenges»* : conference proceedings, April 23–24, 2021. Vol. 1. Czestochowa : «Baltija Publishing», 2021. 296 p.

21. Горпинич В. О. Морфологія української мови. Київ : Академія, 2004. 336 с.

22. Грицева А. П. Комунікативний статус частки *та* (на матеріалі творів Марії Матіос). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2009. Вип. 4. С. 43–45.

23. Головченко М. В. Прагматика і семантика часток в українській народній казці : кваліфікац. роб. на здобуття освіт. ступеня магістр : спец. 014 Середня освіта (Укр. мова і л-ра). Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, каф. укр. мови. Харків, 2022. 99 с.

24. Гурко О. В. Стилiстичні функції стверджувальних часток в українській мові. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2014. С. 20–28. URL: <https://journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/view/409/404>

25. Давиденко М. О. Частки української мови з погляду їх складу, функції та семантики : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. Київ, 1993. 17 с.

26. Джочка І. Ф. Семантико-прагматичні смисли стверджувальних часток (на матеріалі драматичного тексту Лесі Українки). *Волинь філологічна: текст і контекст* : зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Ін-т філології та журналістики ; [редкол.: Г. Л. Аркушин та ін.]. Луцьк, 2016. Вип. 22 : Універсум Лесі Українки. С. 539–551

27. Джочка І. Ф. Терміни на позначення різних груп часток в українській мові: проблема неоднозначного трактування. *Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Філологія*.

Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2014-2015. Вип. 42-43. С. 190–196.

28. Джочка І. Ф. Функціонально-стилістичний підхід до вивчення часток як засобу формування мовленнєвої компетенції студентів. *Султанівські читання*. 2012, Вип. 2. С. 32–40.

29. Джочка І. Ф. Частки в ідіостилі Василя Стефаника: семантико-прагматичний аспект. *Прикарпатський вісник Наукового товариства імені Шевченка. Слово*. 2022. № 16(63). С. 382–390.

30. Добиаш А. В. Опыт семасиологии частей речи и их форм на почве греческого языка. Прага, 1897. 455 с.

31. Дорошенко М. Н. Статус і семантичні вияви часток у сучасній лінгвістиці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія*. Київ : 2017. С. 25–27.

32. Дорошенко М. Н. Синтаксичні функції часток у сучасній українській мові. *Українська мова та література. № 70: Південний архів (філологічні науки)*. 2017. С. 20–23.

33. Дорошенко М. Н. Функційно-семантичні вияви сполучникових часток у сучасній українській мові. *Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки*. 2018. Вип. 2. С. 59–64.

34. Загнітко А. П. Структурна і функційна типологія часток. *Ucrainica IV. Současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury. Sborník vědeckých článků V. Olomoucké sympozium ukrajinistů střední a východní Evropy (26.–28. srpna 2010). AUPŮ. Facultas Philosophica. Philologica 100 – 2010*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. С. 29–32.

35. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.

36. Загнітко А. П. Функційна типологія часток: лексикографічний аспект. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті : теорія, практика, типологія*. Київ, 2011. С. 260–275.

37. Загнітко А. П. Функційно-лексикографічна граматики службовості. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. пр. Вип. 24. Донецьк : ДонНУ, 2012. С. 8–15.
38. Загнітко А. П. Частки в системі службових частин мови: типологічний і лексикографічний вияви. *Лінгвістичні студії*. Донецьк : ДонНУ, 2011. Вип. 22. С. 104–115.
39. Коваль О. Модальні частки як особливий клас часток. *Мова, освіта, культура: Інтеграційні тенденції в сучасному світі : матеріали XVII міжнародної студентської Інтернет-конференції, 14-15 березня 2019 р.*, Вінниця, 2019. С. 33–34.
40. Коломієць Л. І. Частка. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1969. 583 с.
41. Кульматицька М. Р. Частка як елемент ідіостилю Оксани Забужко. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2015. № 18, том 1. С. 34–36.
42. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови. Морфологія. Київ, 1961. Ч. 1. 172 с.
43. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія: навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1983. 264 с.
44. Матулевська Т. До питання статусу частки в сучасній лінгвістиці. *Лінгвістичні студії*. Донецьк : ДонНУ, 2013. Вип. 27. С. 47–51.
45. Матулевська Т. Функційний потенціал віддієслівних часток української мови в публіцистичних текстах початку ХХІ століття. *Науковий вісник Херсонського Державного університету. Серія «Лінгвістика»* : зб. наук. праць. Херсон : ХДУ, 2015. Вип. 21. С. 38–43.
46. Межов О. Г., Мельник І. А. Комунікативно-прагматичні та стилістичні функції часток у художніх творах Лесі Українки. *Волинь філологічна: текст і контекст* : зб. наук. праць. Вип. 29 : Українська мова в сучасному науковому вимірі. Луцьк, 2020. С. 45–59.
47. Молоцький В. Функціонування порівняльно-гіпотетичних часток у ролі ускладнювачів предиката. *Українська мова в сучасному науковому вимірі*:

матеріали II Міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 1-2 червня 2023 р.;
відп. ред.: Н. М. Костусяк, І. А. Мельник. Луцьк. 2023. С. 124–127.

48. Паук М. М. Функції частки *i* в українських прислів'ях з обмежувальним компонентом. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія.* 2021. № 49. Т. 1. С. 157–161.

49. Пацаранюк Ю. М. Частки як актуалізатори іронічного смислу речення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць.* Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. Вип. 4. С. 262–266.

50. Педченко С. О. Акцентно-релятивна природа обмежувально-видільних часток. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць ; [відп. редактор М. Я. Плющ].* Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 8. С. 54–60

51. Педченко С. О. До проблеми класифікації модальних партикул. *Філологічні науки.* Зб. наук. праць. 2011. № 9. С. 82–87.

52. Педченко С. О. Модальні частки в сучасному лінгвістичному витлумаченні. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць.* Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. Вип. 4. С. 266–270.

53. Педченко С. О. Модально-експресивний потенціал видільних та вказівних партикулятивів. *Філологічні науки.* 2009. С. 122–129.

54. Педченко С. О. Модально-прагматична ідентифікація означально-видільних часток. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки (мовознавство).* 2014. № 2. С. 133–138.

55. Педченко С. О. Модально-прагматичні параметри питальної партикули *чи.* *Філологічні науки.* 2015. Вип. 19. С. 58–63.

56. Педченко С. О. Модально-прагматичні виміри підсилювально-видільних часток. *Рідний край : науковий, публіцистичний, художньо-літературний альманах*. Полтава : Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, 2012. № 1 (26). С. 104–108.

57. Педченко С. О. Порівняльно-гіпотетичні частки як реалізатори субкатегорійного суб'єктивно-модального значення ймовірності. *Українська мова у XXI столітті: традиції і новаторство : Тези доповідей Всеукраїнського лінгвістичного форуму молодих учених, Київ 21–23 квітня 2010 року*. Київ : ІАЦ – Спейс-Інформ. 2010. С. 86–88.

58. Педченко С. О. Частки як репрезентанти волітивних субкатегоріальних суб'єктивно-модальних значень. *Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. / укл.: А. Загнітко*. Донецьк : ДонНУ, 2009. Вип. 18. С. 37–40.

59. Плющ М. Я. Граматика української мови : у 2 ч : підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. Київ : Вища школа. 2005. Ч. 1. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. 2005. 288 с.

60. Плющ М. Я. Морфологія: Сучасна українська літературна мова. Київ : Вища школа, 2000. 430 с.

61. Симонова К. С. До питання про статус службових слів у науковій концепції частин мови. *Наукові записки НаУКМА : Філологічні науки*. 2004. Т. 34. С. 46–50.

62. Симонова К. С. Особливості функціонування відзайменникових часток в українській мові. *Наукові записки*. Том 19, Частина 1. Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ : КМ «Академія», 2001. С. 35–39.

63. Слободян М. Р. Частки української мови: історія вивчення та сучасне трактування. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. № 12, 2019. С. 206–209.

64. Степаненко М. І., Педченко С. О. Семантика і функціонування модальних часток у сучасній українській літературній мові : монографія.

Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава : ПП «Астроя», 2019. 222 с.

65. Степаненко М. І. Функційно-семантичні параметри вказівної частки *ось*. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2011. Вип. 7. С. 10–15.

66. Ткачівська М. Я і мій Дон Жуан. Роман. Київ : Український пріоритет, 2017. 224 с.

67. Ткачівська М. Тримайся за повітря : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного дозвілля», 2019. 272 с.

68. Українська мова : Енциклопедія. 2-ге вид. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. 824 с.

69. Чолкан В. А. Речення з суб'єктивно-модальними формами в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2001. 18 с.